

Innhold:

NORSK LANDBRUK

**OLJEVIRKSOMHET OG
NORSK INDUSTRI**

KREDITTPOLITIKK

GRENSENYTTFLEKSIBILITETEN

FAMILIEBESKATNING

DEBATT

SOSIALØKONOMEN

Redaksjon:

Finn R. Førsund
Tor Kobberstad
Knut Arild Larsen
Leif Asbjørn Nygaard

Redaksjonsutvalg:

Arne Amundsen
Erling S. Andersen
Christen Bremer
Stein Hansen
Knut Hilding Jellum
Kristen Knudsen
Tore Lindholt
Asbjørn Mathisen
Aina Uhde
Per Halvor Vale

SOSIALØKONOMEN

Utgitt av
Norske Sosialøkonomers
Forening
Formann:
Erik Østberg

Utkommer med 10 nummer
pr. år og sendes gratis til
foreningens medlemmer.

Sekretariat:
Storgt. 26 IV
OSLO 1
Telefon 20 22 64

Abonnementpris kr. 70,—
pr. år. Enkeltnummer kr. 8,—

INNHOLD

Norsk landbruk	3
TORE LORENTZEN:	
Virkninger av norsk industris levering til oljevirkksomhet i Nord- sjøen	5
HARALD MOEN:	
De kredittpolitiske virkemidler	13
MICHAEL HOEL:	
Sammenhengen mellom «konsumets grensenyttefleksibilitet» i dynamiske optimaliseringsproblemer og ved beregning av etter- spørselastisiteter	17
DIDRIK SEIP:	
Skattelegging av familier med to inntekter og statsbudsjettet for 1975.	23
Debatt	31

Manuskript med innledende resymé sendes Norske Sosialøkonomers Forening, Storgt. 26 IV, Oslo 1 (tlf. 20 22 64). Artikler, kommentar- og/eller debattinnlegg må være redaksjonen i hende senest den 10.de i måneden før utgivelsen.

Sosialøkonom

I Utredningskontoret, Pengepolitisk avdeling, Norges Bank, er en stilling ledig for sosialøkonom. Arbeidsområdet vil i hovedsak være oppbygging av en kredittmodell.

Nærmere opplysninger fås ved henvendelse til kontorsjef Leiv Vidvei, telefon 42 98 50, linje 149.

*Skriftlig søknad
med bekreftede attestkopier sendes inn 31.12.74 til
NORGES BANK,
Personalkontoret, Bankplassen 2,
Oslo 1.*

Norsk landbruk

Det er i år lagt fram en omfattende utredning fra et utvalg som har vurdert støtteordningene i landbruket, Øksnesutvalget. Dette har hatt som mandat å vurdere de gjeldende støttetiltak, med de virkninger disse har hatt. Videre å vurdere gjeldende retningslinjer for landbrukspolitikken og fremme forslag om nødvendige endringer av støttetiltakene til landbruket.

Norsk landbrukspolitik i etterkrigstiden har bygget på en kombinasjon av målsettinger. En produksjonsmålsetting går ut på å dekke landets behov for melk og melkeprodukter, kjøtt og lagringssterke grønnsaker, mens kornproduksjonen skal dekke en mer begrenset del av forbruket. Det er gitt en inntektsmålsetting om at nettoinntekten på et tidsmessig og rasjonelt drevet bruk, som gir full sysselsetting for en øvet voksen person, bør svare til den årslønn som i gjennomsnitt oppnås i rasjonelt drevet industri. En effektivitetsmålsetting har vært uttrykt som et ønske om økt produktivitet, og ut fra en bosettingsmålsetting har det vært ønskelig med flere mindre bruk enn det som jordbruksmessig er rasjonelt. Utvalget har bygget på de samme målsettinger, men tilføyd at landbruket skal bidra til å skape en økologisk balanse og ivareta miljøhensyn. De ulike målsettingene er klart motstridende, og landbrukspolitikken viser en avveining mellom dem.

Norsk landbruk dekker knapt 40 pst. av landets kaloriforbruk, og en fjerdedel av denne kaloriproduksjonen bygger på importert kraftfor. I tillegg dekker fiskeriene vel 10 pst. av kaloriforbruket. Over halvparten av kraftfor-forbruket blir importert. Ellers blir norsk produsert korn brukt til kraftfor. Denne kornproduksjonen brukes til å gi balanse innen norsk landbruk, slik at produksjonen av melk og kjøtt kan holdes i samsvar med innenlandsk etterspørsel. Gjennom avskjerming mot import holdes høyere produktpriser enn på det internasjonale marked. Med et komplisert system av støtteordninger blir inntektsmålsettingen ytterligere ivaretatt, i kombinasjon med de andre hensyn i landbrukspolitikken.

Støttetiltakene har betydning både for utformingen av vårt landbruk og for landbrukets plass i norsk økonomi. Gjennom lang tid har sysselsettingen i landbruket gått tilbake. Dels skyldes dette en rask produktivitetsvekst, kombinert med at avsetningsmulighetene innenlands er begrenset. Dels har også tilgangen på annet og mer lønnsomt arbeid vært god, særlig i de siste par tiår. For å bringe fram de økonomiske gevinster som omstillingene gir, er ikke landbrukets inntektsmålsetting blitt fullt gjennomført. Gjennom inntektsoverføringer til landbruket er omstillingene blitt dempet noe ned, for at de personlige og sosiale

ulempes som følger med en rask nedbygging skulle begrenses. Støtteordningene sikrer et visst gjennomsnittlig inntektsnivå, foruten at de tar sikte på en inntektsutjevning innen landbruket, slik at også bruksenheter med lite produksjonsgrunnlag kan gi en viss levestandard.

Landbruksstøtten er av betydelig omfang, vel 2 milliarder kroner i 1972. Fordelt på knapt 130 000 bruksenheter, gir dette gjennomsnittlig 16 000 kroner til hver. Fordelt på antall yrkesaktive utenom jordbruk, som er over 1,4 millioner, blir gjennomsnittlig bidrag over 1 400 kroner.

Utvalget foreslår en rekke endringer i de landbrukspolitiske tiltak. Dels er dette endringer som ikke krever økte utgifter. Det er foreslått økte bevilgninger på omlag 100 millioner kroner, foruten at utgiftene ved en del forslag ikke er kvantifisert. Utvalget forutsetter at disse bevilgninger blir dekket gjennom framtidige jordbruksavtaler. Dette innebærer at forslagene ikke primært tar sikte på å øke landbrukets inntekter, men på å justere utformingen av støtteordningene. Med den utviklingen vår økonomi gjennomgår, vil slike justeringer stadig måtte gjøres. Det er ikke nå lagt opp til noen revurdering av landbrukets plass i vårt samfunn.

En mangesidig landbrukspolitik, med ulike og motstridende målsettinger som avveies

mot hverandre, vil kreve kompliserte støtteordninger. Systemet blir lett lite oversiktlig, og vurderingen av den samlede virkning blir usikker. Vi ville sett det som naturlig at utvalget i større grad hadde prøvd å forenkle systemet av støtteordninger, når dette skulle gis en samlet vurdering.

De forslag utvalget har fremmet sies å ville innebære en noen større bruk av arbeidskraft, arealer og andre ressurser i landbruksproduksjonen enn det utviklingstendensene i dag tyder på. Med de perspektiver som særlig petroleumsvirksomheten gir, er det uvisst om denne utviklingen kan la seg gjennomføre. Vi vil tro at det da kreves betydelig større overføringer til landbruket enn det som er foreslått.

Utvalget sier at det er lagt stor vekt på globale ressurs- og forsyningsforhold, når det tas sikte på å dempe nedgangen for sysselsettingen i landbruket. Vi kan se at slike hensyn tilsier forsiktighet med nedbygging av landbruksarealer, men vi regner det som mer tvilsomt at en høy norsk selvforsyning for matvarer skal være i de fattige lands interesse. Matvarer gir en av deres viktigste eksportinntekter, og på lang sikt er slik eksport en forutsetning for etablering av industri. Vi bør innse at grunnlaget for norsk landbrukspolitik er våre egne interesser.

For å oppnå en høyere selvforsyningsgrad i Norge, ønsker utvalget å begrense kraftforimporten til det nivå den nå har nådd. Dette innebærer økende gressdyrking og bruk av grovfor, med større vekt på produksjon og forbruk av storfe- og sauekjøtt i forhold til svin og fjørfe. De forslag ut-

valget gir om endringer i støtteordningene, tar blant annet sikte på slik omlegging.

Tilskuddene til investeringsarbeider er en viktig del av støttesystemet for landbruket. Disse har bidratt sterkt til å øke effektiviteten. I utvalget er det ulike syn på utformingen av investeringstilskudd. Disse kan gis enten bare ut fra faglige kriterier, eller de kan også differensieres etter brukerens økonomiske stilling. Dette er en uenighet som klart avspeiler ulik vekt på inntektsfordelingshensyn i forhold til effektivitetsmålsettingen.

Utvalget går sterkt inn for å snu de senere års utvikling med nedgang i jordbruksarealet. Det legges vekt på bevaring av tidligere oppdyrket jord framfor nydyrking til å erstatte avgang. Et flertall i utvalget vil bygge på lover og reguleringer for å hindre omdisponering, mens et mindretall også vil knytte omdisponeringen til en betydelig avgift pr. dekar jordbruksareal, som innbetales til staten. Vi har vanskelig for å forstå at ikke hele utvalget kunne gå inn for en slik avgiftsordning, som ville gitt hver enkelt byggherre sterke motiver for å lete etter alternative arealer. Hensyn til den enkeltes økonomiske evne bør ivaretas på annen måte og i sammenheng med hele utbyggingsprosjektet, hvor råtomtprisen bare gir en av kostnadene.

Landbrukspolitikken har til nå gitt mye av grunnlaget for å bevare en bosetting i distriktene. Gjennom tilskuddsordningene er det oppnådd en utjevning av inntekt og en demping av flyttestrømmer. Særlig kan investeringsarbeidene i landbruket gi en betydelig lokal sysselsetting utenfor næringen. Men

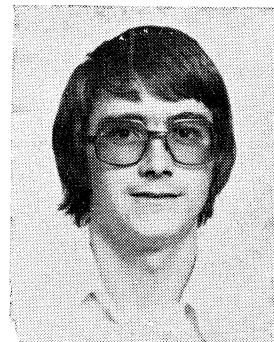
landbruket har etter hvert gitt stadig mindre grunnlag for regionalpolitikken, ved at næringen har vært i tilbakegang. I større grad enn utvalget har gjort bør det nå fastslås at regionalpolitikken også må knyttes til de næringer som er i vekst, og at slik støtte bør gis som del av en bygdepolitikk. Den støtten som gis gjennom landbruket vil ha begrenset virkning til å opprettholde bosetting i de enkelte landsdeler og i spredt bebygde områder. For at slik støtte skal gi noe vesentlig bidrag til å sikre lokal bosetting, må den utformes med sikte på deltidjordbruk.

Særlig åpenbart blir dette når vi ser på utsiktene framover. Med de landbruksarealer vi har og den produktivitetsutvikling det må regnes med, vil det på lengere sikt være plass til omkring 30 000 selvstendige familiebruk i Norge. Den jordbruksbaserte bosetting blir tilsvarende liten, hvis ikke arealene holdes oppdelt i et større antall deltidjordbruk. Disse perspektivene har ikke utvalget tatt opp og vist mulige konsekvenser av. Vi vil regne med at utvalgets forslag gir en fortsatt rask nedgang for bosetting i distriktene.

Utredningen som er lagt fram har et avgrenset siktemål, og den foreslår ingen fundamental omlegging av landbrukspolitikken. Den gir et grunnlag for å revurdere detaljene, og til dette vil vi regne den som et godt grunnlag. Men hovedlinjene i utviklingen av landbruket vil bli bestemt av hva som skjer i andre deler av norsk økonomi. I tiden framover kan oljevirkksomheten gi sterkere virkninger for landbruket enn alle realistiske støtteordninger.

Virkninger av norsk industris levering til oljevirksomhet i Nordsjøen

CAND. OECON TORE LORENTZEN,
FONDET FOR MARKEDS- OG DISTRIBUSJONSFORSKNING

Norsk industri antas å kunne levere til virksomhet i norsk og utenlandsk del av Nordsjøen for opp i 2 til 3 milliarder kroner årlig fram til 1980. Med full sysselsetting i norsk økonomi, må industriens leveringer til oljevirksomhet skje på bekostning av tradisjonelle mottakere av industriens produkter.

Forutsatt uendret bruttoproduksjon, beregnes eksporten fra de oljeengasjerte næringene å kunne gå ned med 1,4 prosent, for hver prosent av deres samlede bruttoproduksjon som leveres til virksomhet på norsk kontinentalsokkel. Med leveringer til norsk sokkel på en milliard kroner, vil da industriens eksport reduseres med 220 millioner kroner og dens levering til andre norske næringer med 780 millioner kroner. Redusert levering til andre næringer kan kompenseres gjennom import. Reduksjon av eksporten kan føre til at dennes sammensetning blir mer lik den som gjaldt for flere ti-år siden.

1. Innledning.

Olje- og gassfeltene i Nordsjøen har åpnet nye og store muligheter for norsk industri. Men i en situasjon med full sysselsetting i alle næringer må leveringer til oljeindustrien skje på bekostning av tradisjonelle mottakere av industriens produkter. I 1971 ble mer enn 30 prosent av produksjonen fra bergverk og industri eksportert. Fra vesentlig å bestå av lavt bearbejdede varer, har eksporten endret sammensetning slik at vi i dag eksporterer et rikt utvalg av både råvarer og høyt foredlede produkter. Næringer som for få år tilbake hadde ubetydelig eksport, er blitt eksportorienterte på linje med våre tradisjonelle eksportnæringer. Skall industriens forventninger om oppdrag til virksomheten i Nordsjøen bli innfritt, kan vi vente store endringer i eksportvolum, sammensetning av eksportsortiment og import til Norge. I denne artikkelen vil vi se nærmere på eksport- og importeffekter av industriens oljeengasjement. Artikkelen bygger på to forskningsrapporter fra Fondet for markeds- og distribusjonsforskning, (1) og (2) i litteraturlisten. Avsnitt 2 gir en vurdering av norsk industris engasjement i Nordsjøen og et forsøk på å anslå omfanget av de leveringer som kan bli aktuelle. I avsnitt 3 vil vi gjøre nærmere rede for den teoretiske modellen som ligger til grunn for de beregnede eksporteffektelastisitetene. Beregningene av konsekvensene for eksporten blir presentert i avsnitt 4.

I stor utstrekning har norsk næringsliv hittil kunnet levere sin ordinære produksjon til oljevirksomheten i Nordsjøen. Det har gjort tilpasningen til «oljeeventyret» langt mindre smerte-

fylt enn om de nye aktivitetene førte med seg endringer i næringsstrukturen. At store deler av oljevirksomheten foregår på norsk sektor betyr egentlig bare at hjemmemarkedet er utvidet. Som et utgangspunkt er det viktig å holde fra hverandre på hvilken måte leveringene til oljevirksomhet kan produseres:

- 1) Leveringene kan komme fra bedrifter som allerede produserer for det norske og utenlandske marked. Disse kan omfordele sin eksisterende produksjon slik at deler av den blir solgt til investeringer og driftsutstyr i Nordsjøen. Da må tidligere mottakere av bedriftenes varer og tjenester dekke sin etterspørsel på annen måte, for eksempel gjennom import. Går en betydelig del av produksjonen til oljevirksomhet, kan det få store konsekvenser også for eksporten. På kort sikt kan vi regne at et slikt skift i produksjonsanvendelsen vil føre til små endringer i næringslivet.
- 2) På lengre sikt kan vi få skift også i ressursanvendelsen. Et større hjemmemarked som følge av aktivitetene på kontinentalsokkelen, vil gi etterspørselsøkninger og høyere produktpriser. Da vil produksjonsfaktorer overføres fra annen virksomhet til oljeengasjerte aktiviteter. Faktoroverføringen kan foregå *innen* bedriften eller *næringen*, eller *mellom* bedrifter og næringer.

2. Oljeaktiviteten i Nordsjøen — norske bedrifters engasjement.

Norske myndigheter gir tre former for tillatelser i forbindelse med oljeleting og -produksjon. Undersøkelsestillatelsen gir rett til å utføre generel-

le geologiske og geofysiske undersøkelser, men ikke rett til å bore etter petroleum. Virksomheten på kontinentalsokkelen kan styres gjennom utdeling av utvinningstillatelser. Industridepartementet har fram til mai 1974 tildelt utvinningstillatelse for 94 blokker (3). Selskaper som har funnet gass og olje, må innhente særskilt tillatelse for å anlegge rørledninger, lagringsanlegg osv. Hittil har 10 grupper og selskaper fått utvinningstillatelse. Ret-tighetshaverne forplikter seg til å bore, men aktivi-tetsnivået vil variere etter selskapenes interesse og tilgang på borerigger. Når det blir påvist olje/gass, vil størrelsen på funnet avgjøre hvor store investeringene i fast produksjonsutstyr og rørledninger skal bli.

Anslag over olje- og gassforekomstene i Nord-sjøen antyder store reservoarer utover de funn som allerede er gjort.

Selv med begrenset tildeling av utvinningstillatelser på nye blokker, kan vi vente at utgiftene i Nordsjøen overstiger departementets forsiktige anslag i Stortingsmelding nr. 25 (4). Varer for omtrent 40 milliarder kroner vil ifølge meldingen bli brukt sør for den 62. breddegrad. I tillegg kommer levering av tjenester.

Men utviklingen i Nordsjøen går raskt. Siden stortingsmeldingen ble skrevet er nye store olje- og gassfunn bekreftet som drivverdige. Aktivite-ten på den britiske delen av kontinentalsokkene er høy, ikke minst etter de lovende oljefunnene nord-øst for Shetland. For beregningene senere i artik-kelen vil vi bygge på et rimelig anslag for det samlede vare- og tjenestemarked til oljevirkso-mheten i Nordsjøen. Fram til 1980 vil vi gå ut fra at ca 160 milliarder kroner blir brukt sør for den 62. breddegrad.

Det meste av utgiftene er investering i maskiner og faste anlegg (rørledninger, bore- og produksjonsplattformer, lagringstanker osv.) Over 80 prosent av utgiftene i Nordsjøen vil gå til oppbygging av produksjonsanlegg (5). Bore- og produksjonsplattformer med utstyr vil være den største utgiftsposten. Det meste av utstyret som trengs ved slike konstruksjoner, kommer fra bedrifter innenfor verkstedindustri.

Selv om norsk industris know-how omkring petroleumsutvinning har utviklet seg raskt det siste ti-året, er det ennå bare innenfor mindre pro-duktområder norske bedrifter konkurrerer om leve-ringer til oljeselskapene. De har ved siden av å bygge og utruste borerigger i første rekke vært engasjert i servicevirksomhet — tjenesteyting in-nenfor seismikk, dykking, konsulentvirksomhet, catering, luft- og sjøtransport og forsyningsbaser på land. Etter hvert som flere olje/gassfelt oppdages og utbygges, kan vi regne med at også levering fra norske vareprodusenter vil tilta i omfang. Oljesel-skapene som driver boring på norsk kontinental-sokkel er pålagt å bruke norske produkter der disse er konkurransedyktige i kvalitet og pris¹⁾, uten at norske myndigheter direkte kontrollerer selskape-nes innkjøp.

For verkstedindustrien vil de tekniske problemer forbundet med en omstilling til oljevirkso-

hetens krav relativt lett kunne overvinnes. Eksi-sterende produktsortiment kan modifiseres eller bedriftenes know-how utnyttes til å framstille nye produkter. Samfunnsøkonomiske konsekvenser, ar-beidskraftbehov, kapitaltilgang, ressursutnyttelse, lokalisering osv. kan derimot redusere tilpas-ningsmulighetene og sette stramme rammer for industriens oljeengasjement.

Ser vi nærmere på behovet for varer og tjenester til undersøkelser og utbygging i Nordsjøen, vil ca 56 prosent av totalutgiftene omfatte industrivarer som blir produsert eller kan produseres i Norge. Vi har da ikke tatt med utgifter til bygging av borerigger og supply-båter eller utleie/drift av disse. Ved å se bort fra borerigger og båter vil vi understreke at investering i slike ikke er investe-ring i stasjonært Nordsjøanlegg, men kan oppfattes som en naturlig utvidelse av norske skipsbyggerier og -rederes interesseområde. Boreriggene kan også operere i farvann utenfor Nordsjøen, og eies ofte av norske rederier alene eller sammen med uten-landske selskaper. Betrakter vi alle nasjonenes sek-torer i Nordsjøen som virkefelfelt for norske be-drifter, betyr det at industrien i Norge står overfor et marked av en størrelse på omkring 90 milliar-der kroner. Beløpet omfatter nesten utelukkende investeringsvarer.

Forutsetter vi at industribedriftene oppnår en markedsandel på mellom 15 og 20 prosent, kan de norske leveransene fra industri utenom borerigger og supplyskip komme opp i 14—18 milliarder kro-ner fram til 1980, eller 2 til 3 milliarder kroner pr. år.

I 1971 hadde de industrinæringene som vil kunne bli engasjert i levering til off-shore virksomhet en bruttoproduksjon på tilsammen 19.530 mill. kro-ner eller 12.119 mill. kroner i faste 1961-priser. For å oppfylle en markedsandel på 15 — 20 prosent, må 12—15 prosent av produksjonsvolumet i 1971 overføres fra levering til andre norske næringer og eksport. Skjer leveransene på bekostning av tid-ligere eksport, kan industriens eksportvolum bli be-tydelig redusert. Skal aktivitetsnivået oppretthol-des i alle deler av næringslivet i en situasjon med full sysselsetting, må en nedgang i leveringer til andre innenlandske næringer kompenseres ved import. Levering til oljevirkso-mhet vil derfor få en rekke konsekvenser for størrelsen og sammen-setning av vår eksport og import.

Offisiell Statistikk gir ingen informasjon om hvilke næringer²⁾ som leverer til oljevirkso-mhet. For å kunne trekke ut de næringene som er og kom-mer til å bli engasjert i oljeaktiviteten i Nordsjøen har vi fra kataloger over bedriftenes tilbud til oljeindustrien ((6), (7), (8)) gruppert bedriftene etter industristatistikks næringsinndeling fra 1960 (9). Vi har forutsatt at de representerer nær-ingenenes tilbud i det potensielle Nordsjø-markedet. Tabell 1 viser bl.a. næringenes bruttoproduksjon, eksport, eksportandel³⁾ og andel av total eksport fra bergverk og industri i 1962 og 1971. Av 86 næringssektorer innen bergverk og industri kan vi fra 23 næringer vente direkte levering til oljevirk-

Tabell 1. Næringer som leverer til oljevirksomheten.

Sektornummer i nasjonalregnskaps sektorinndeling	Sektorbetegnelse	Bruttoproduksjon mill. kr. (faste 1961-priser)		Eksport mill. kr. (faste 1961-priser)		Eksportandel (prosent)		Andel av total industrieksport (prosent)		Bearb. grad ¹⁾	Arbeidsproduktivitet (1000 kr.)		Arbeidsintensitet		Importkoeff.
		1962	1971	1962	1971	1962	1971	1962	1971		1962	1970	1962	1969	1964
1315	Annen kjemisk grunnindustri	174,6	404,9	55,1	202,6	31,6	50,0	0,92	1,59	M	75,4	205,7	7,04	3,39	18,5
1320	Maling- og lakkfabrikker	216,0	349,8	8,5	54,1	3,9	15,5	0,14	0,43	H	105,9	150,1	12,50	10,32	26,5
1329	Kull- og mineraloljeforedling	528,6	1 192,8	216,2	235,8	40,9	19,8	3,59	1,85	M	403,8	631,4	5,48	2,74	74,6
1334	Sementfabrikker	125,9	245,8	16,2	92,9	12,9	37,8	0,27	0,73	H	104,8	199,5	3,73	1,83	8,8
1335	Sementstøperier og betongblanderier	191,9	349,2	0,1	5,6	0,1	1,6	0,00	0,04	M	72,7	88,7	17,49	11,21	2,4
1341	Rujernsverk, stål- og valseverk	494,9	714,1	201,7	461,6	40,8	64,6	3,35	3,63	L	93,3	125,6	7,45	7,19	27,4
1342	Jern- og stålstøperier	201,0	326,6	29,2	76,0	14,5	23,3	0,49	0,60	M	43,4	64,9	22,59	14,30	8,3
1350	Prod. av trådartikler, spiker, skruer o. l.	216,4	298,5	14,9	49,9	6,9	16,7	0,25	0,39	H	81,9	116,6	13,27	9,84	20,6
1351	Prod. av bygningsartikler av jern og stålkon.	410,0	756,4	23,9	76,4	5,8	10,1	0,40	0,60	H	55,0	72,6	38,45	30,37	26,0
1354	Armaturfabrikker	31,8	71,0	3,9	23,8	12,3	33,5	0,06	0,19	H	61,2	80,7	21,66	19,88	18,3
1359	Annen jern- og metallvareindustri	280,3	542,1	48,2	129,6	17,2	23,9	0,80	1,02	H	47,1	61,1	24,99	24,10	18,8
1361	Prod. av maskiner for bergverk og industri	203,8	263,8	74,2	232,8	36,5	88,2	1,23	1,83	H	68,4	90,2	15,64	14,86	25,5
1369	Annen maskinindustri	694,6	1 372,6	169,8	464,1	24,4	33,8	2,82	3,65	H	62,1	83,3	34,09	30,46	23,4
1370	Kabel- og ledningsfabrikker	272,0	313,8	10,0	66,2	3,7	21,1	0,17	0,52	H	93,2	146,7	15,44	6,06	31,2
1371	Transformator-, generator og el.motorfabr.	213,7	286,7	23,2	112,2	10,9	39,1	0,39	0,88	H	63,6	68,6	17,86	13,11	22,1
1372	Prod. av annet el. fordelingsmateriell	100,5	204,1	6,3	50,5	6,3	24,7	0,10	0,40	H	55,9	72,1	56,21	34,18	18,8
1373	Prod. av signal-, radio og annet telematr.	270,4	766,8	59,8	248,1	22,1	32,4	0,99	1,95	H	66,8	93,5	32,62	28,35	25,1
1378	Akkumulator- og glødelampefabr., el. tekn. rep. ..	72,3	115,9	1,9	8,9	2,6	7,7	0,03	0,07	H	57,8	69,9	21,20	20,01	29,4
1379	Annen el. tekn. industri	84,4	260,6	11,4	163,7	13,5	62,8	0,19	1,29	H	58,6	115,4	14,70	14,66	22,7
1380	Bygging og reparasjon av stålskip	1 044,7	2 194,9	11,9	18,3	1,1	0,8	0,20	0,14	H	48,0	82,4	22,69	20,19	25,9
1381	Bygging og reparasjon av treskip	65,4	250,0	22,8	132,4	34,9	53,0	0,38	1,04	H	37,3	76,1	34,35	38,68	17,3
1382	Annen skipsindustri	298,7	656,0	40,3	108,1	13,5	16,5	0,67	0,85	H	48,9	70,7	51,30	39,71	19,9
1398	Andre industrielle bedrifter	101,1	182,1	16,5	110,8	16,2	60,8	0,27	0,87	H	50,5	87,1	38,13	37,43	17,7
	Sum	6 292,6	12 118,5	1 066,0	3 124,3	16,98	25,78	17,71	24,65		79,9	108,2	13,50	10,87	
	Total industri	26 292,8	42 332,6	6 014,9	12 716,5	22,88	30,04	100,00	100,00						
	Prosent av total	23,93 %	28,63 %	17,72 %	24,57 %										

1) L — produksjon av lavforedledede produkter.

M — produksjon av mellomforedledede produkter.

H — produksjon av høyforedledede produkter.

(Kilde: Industristatistikk, Utenrikshandel, Kryssløpstill, 1954, 1959, 1964 Statistisk Sentralbyrå.)

Tabell 2. Eksporteffektelastisitet og beregnet eksportnedgang.

Sektornummer i nasjonalregnskaps sektorinndeling	Sektorbetegnelse	Marginal eksporttilbøyelighet a 1962—71	Eksporteffektelastisitet	Nedgang i eksport ut fra eksporten i 1971 mill. kr. (faste 1961-priser)
			$\frac{dA}{A}$	
			$\frac{dV}{E}$	
			E	
1315	Annen kjemisk grunnindustri	0,5129	1,0258	2,0772
1320	Maling- og lakkfabrikker	0,3479	2,2445	1,2143
1329	Kull- og mineraloljeforedling	0,0681	0,3439	0,8109
1334	Sementfabrikker	0,6093	1,6119	1,4975
1335	Sementstøperier og betongblanderier	0,0383	2,3938	0,1341
1341	Rujernsverk, stål- og valseverk	0,9406	1,4560	7,1456
1342	Jern- og stålstøperier	0,3666	1,5734	1,1958
1350	Produksjon av trådart., spiker, skinner etc.	0,3635	2,1766	1,0861
1351	Produksjon av bygn.art. av jern og stål.	0,1700	1,6832	1,2860
1354	Armaturfabrikker	0,4911	1,3834	0,3292
1359	Annen jern- og metallvareindustri	0,3271	1,3686	1,7737
1361	Prod. av maskiner for bergverk og industri	1,5724	1,7828	4,1504
1369	Annen maskinindustri	0,4738	1,4018	6,5058
1370	Kabel- og ledningsfabrikker	0,3769	1,7862	1,1825
1371	Transformator-, generator-, el.matr.fabr.	1,0467	2,6774	3,0040
1372	Produksjon av annet fordel.materiell	0,3917	1,5858	0,8008
1373	Produksjon av sign., radio og an.telem.	0,3775	1,1651	2,8906
1378	Akk., glødelampefabr., el. rep.	0,1036	1,3455	0,1197
1379	Annen el. tekn. industri	0,8531	1,3585	2,2239
1380	Bygging og rep. av stålskip	0,0077	0,9625	0,1761
1381	Bygging og rep. av treskip	0,6105	1,1519	1,5251
1382	Annen skipsindustri	0,1471	0,8915	0,9637
1398	Andre industrielle bedrifter	1,1055	1,8182	2,0146
	For 23 næringer		1,4118	44,1076

somhet av et visst omfang. 12 av næringene kommer fra den grovere inndelingen «verkstedsindustri».

Det er i særlig grad de maskinproduserende næringene som kan få avsatt sin produksjon ved levering til oljeaktiviteter. Tilsammen kan det potensielle Nordsjømarkedet for industriprodukter bli dekket av noe over 25 prosent av norsk industri. I 1962 kom 23,9 prosent av all produksjon innen bergverk og industri fra de 23 næringene, en andel som i 1971 var økt til 28,6 prosent. I eksportsammenheng er næringene ikke like betydningsfulle, selv om de i 1971 stod for 24,6 prosent av industriens eksport, — i 1962 17,7 prosent. Næringenes eksportandel gikk i samme tidsrom opp fra 17,0 til 25,8 prosent, mens eksportandelen for industrien sett under ett økte fra 22,9 til 30,0 prosent. Det viser at oljeengasjerte næringer var langt mer eksportorienterte i 1971 enn 10 år tidligere.

Produksjonene fra de fleste næringene kan karakteriseres som høyforedlet. Fire næringer har mellomforedlet produksjon, mens for bare en næring er produktene lavt fordelt⁴⁾. Arbeidsproduktiviteten⁵⁾ er økt sterkt for de fleste næringene. Produktiviteten er gjennomgående lavere enn for bergverk og industri totalt, — et forhold som kan skyldes høy bearbeidingsgrad⁶⁾. Ser vi på arbeidsintensiteten⁷⁾ viser den store forskjeller næringene imellom. Bare en næring er blitt mer arbeidsintensiv siden 1962.

Flere av næringene har betydelig importlekkasje ved utvidelse av produksjonen. De høye importkoeffisientene kan vi forklare ved næringenes høye bearbeidingsgrad. Den sterkt spesialiserte produksjonen krever innsats av en rekke komponenter og halvfabrikata som ikke lages i Norge. Vi kan anta at importkoeffisientene for 1971 er høyere enn hva koeffisientene for 1964 viser.

Næringenes marginale eksporttilbøyeligheter har verdier som ligger mellom 0,0077 (1380 «bygging og rep. av stålskip») og 1,5724 (1361 «produksjon av maskiner for bergverk og industri») (Tabell 2). Eksporttilbøyeligheten gir uttrykk for hvordan eksporten fra en næring endres når bruttoproduksjonen øker. Den vil for de fleste næringer være positiv og mindre enn 1. I avsnitt 3 gjør vi nærmere rede for eksporttilbøyelighetene og hvordan de er estimert.

17 næringer har eksporttilbøyeligheter som er større enn 0,3. For industri og bergverk totalt er estimatet for eksporttilbøyeligheten noe lavere, i underkant av 0,3. Eksporttilbøyelighetene viser at selv små endringer i produksjonen vil slå ut i endret eksportvolum.

Flertallet av de 23 næringene tilhører den mest ekspansive delen av vår industri. De representerer moderne intelligensindustri og er blitt et alternativ til tradisjonelle norske næringer som er bygget opp

på billig vannkraft og utnyttelse av naturressurser. Selv om produkter fra kraftkrevende industri fremdeles dominerer eksporten, har utviklingen innenfor næringer som leverer høyforedlet produksjon gjort norsk eksport langt mer differensiert enn for få år tilbake. Karakteristisk for disse er rask vekst både i eksport og eksportandel. Et bredt produktsortiment kan også indirekte ha positiv betydning for etterspørselen etter andre norske varer. På sikt vil utlandets oppfatning av det moderne industri-Norge bli influert av hvilke varer vi til enhver tid eksporterer. Gjennom stor produktspredning ved eksport vil norsk økonomi være mindre avhengig av forandringer i lokale markedsforhold i utlandet enn om eksporten var konsentrert om et fåtall produkter og markeder. Hvis levering til oljevirksomhet på norsk kontinentalsokkel skjer på bekostning av eksport, vil vi få store endringer i eksportsortimentet. Med en sammensettning som for flere ti-år tilbake, vil avhengigheten av konjunkturforhold utenfor Norge igjen forsterkes.

Som nettoeksportør av olje og gass kan vi finansiere underskudd av betydelig størrelse. Forutsetter vi at varene som produseres i industrien forblir de samme — at det bare er andre mottakere av varene, vil produksjonsbetingelsene for den enkelte næring ikke endres vesentlig. Eksporterer bedriftene for å utnytte stordriftsfordeler, vil disse bli ivaretatt også ved alternativ levering. Ser vi bort fra den dårlige good-will eksportørene ville få hvis de trakk tilbake eller reduserte eksportleveransene, vil vi på kort sikt merke virkningene av den norske industriens oljeengasjement ved betydelig forverret handelsbalanse og en økonomi som er mer følsom overfor konjunktururomslag i utlandet. Ser vi lengre fram, kan levering til oljevirksomhet gi grunnlag for ny produksjon og know-how som kan eksporteres til andre oljeproduserende land. For eksempel kan viderefordeling av petroleumsprodukter bli en viktig ny eksportnæring.

3. Eksportfunksjonen.

For å kunne analysere eksport- og importvirkninger av norske leveringer til oljevirksomheten i Nordsjøen, vil vi forutsette at eksport fra Norge først finner sted etter at markedsmulighetene i hjemmemarkedet er fullt utnyttet, og at ledig kapasitet produserer for eksport. Da kan vi ut fra rimelige forutsetninger innføre en eksportfunksjon,

$$(3.1) A = g(E)$$

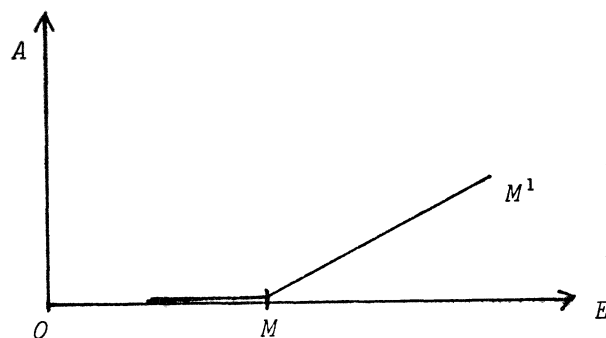
A = eksport

E = bruttoproduksjon

Vi antar at eksporten er tilbudsbestemt, og at den enkelte desisjonsenhet tilpasser totalproduksjonen gjennom profittmaksimeringsatferd. I eksportmarkedet vil vi gå ut fra at den norske næringens markedsandel er så liten at den tar eksportprisen som gitt, og at ethvert kvantum næringen tilbyr for eksport blir omsatt.

Ytterligere forutsetninger bak eksportfunksjonen vil vi ikke gå nærmere inn på i denne artikkelen, men henviser til litteraturlisten (1) og (2).

Figur 1. Eksportfunksjonen.

Eksportfunksjonen uttrykker eksport som en funksjon av bruttoproduksjon. Den kan defineres for en næring eller for samlet norsk eksport. I (1) har vi vist at for eksport fra bergverk og industri kan vi anta at eksportfunksjonen er lineær:

$$(3.2) A = aE + b$$

a = marginal eksporttilbøyelighet

Også på et disaggregert næringsnivå vil de fleste eksportfunksjonene være lineære innenfor et aktuelt variasjonsområde.

Grafisk vil eksportfunksjonen ha en form som vist i Figur 1.

Inntil M som blir bestemt av etterspørselen i Norge, produseres det bare for hjemmemarkedet. Produksjon utover M må også omsettes som eksport. Ut fra tidsseriedata⁸) for den stigende delen av kurven ($M-M^1$), har vi estimert marginale eksporttilbøyeligheter for hver av de 23 næringene som kan levere til oljevirksomhet (Tabell 2).

Med utgangspunkt i den lineære eksportfunksjonen (3.2) og Figur 1 kan vi analysere virkningene av leveringer fra Norge til oljevirksomhet. Leting, boring og produksjon på norsk kontinentalsokkel i Nordsjøen betyr et større hjemmemarked både geografisk og i etterspørsel. Hvis M i figur 1 representerer det norske hjemmemarkedet før levering til Nordsjøen finner sted, vil en markedsutvidelse tilsvarende den vi får når levering til oljevirksomhet på norsk sokkel innføres, flytte M mot høyre. Et større hjemmemarked kan vi oppfatte som et konstant, positivt, horisontalt skift i eksportfunksjonen. Skiftets størrelse vil tilsvare volumet av leveringene. Da forutsetter vi at slik levering ikke medfører eksport fra oljevirksomhet, ingen prisvirkninger i noen av markedene og vi ser bort fra import. Når vi foreløpig ikke trekker inn import vil analysen bli enklere, samtidig som de interessante sidene ved den beholdes. Vi forutsetter også at den innenlandske produksjonskapasitet til enhver tid er fullt utnyttet.

Lar vi ξ være en skiftparameter, kan levering til oljevirksomhet, dV , innføres i eksportfunksjonen:

$$(3.3) A = a(E - \xi_{\infty}) + b$$

$\infty = 0$ (før skiftet), 1 (etter skiftet)

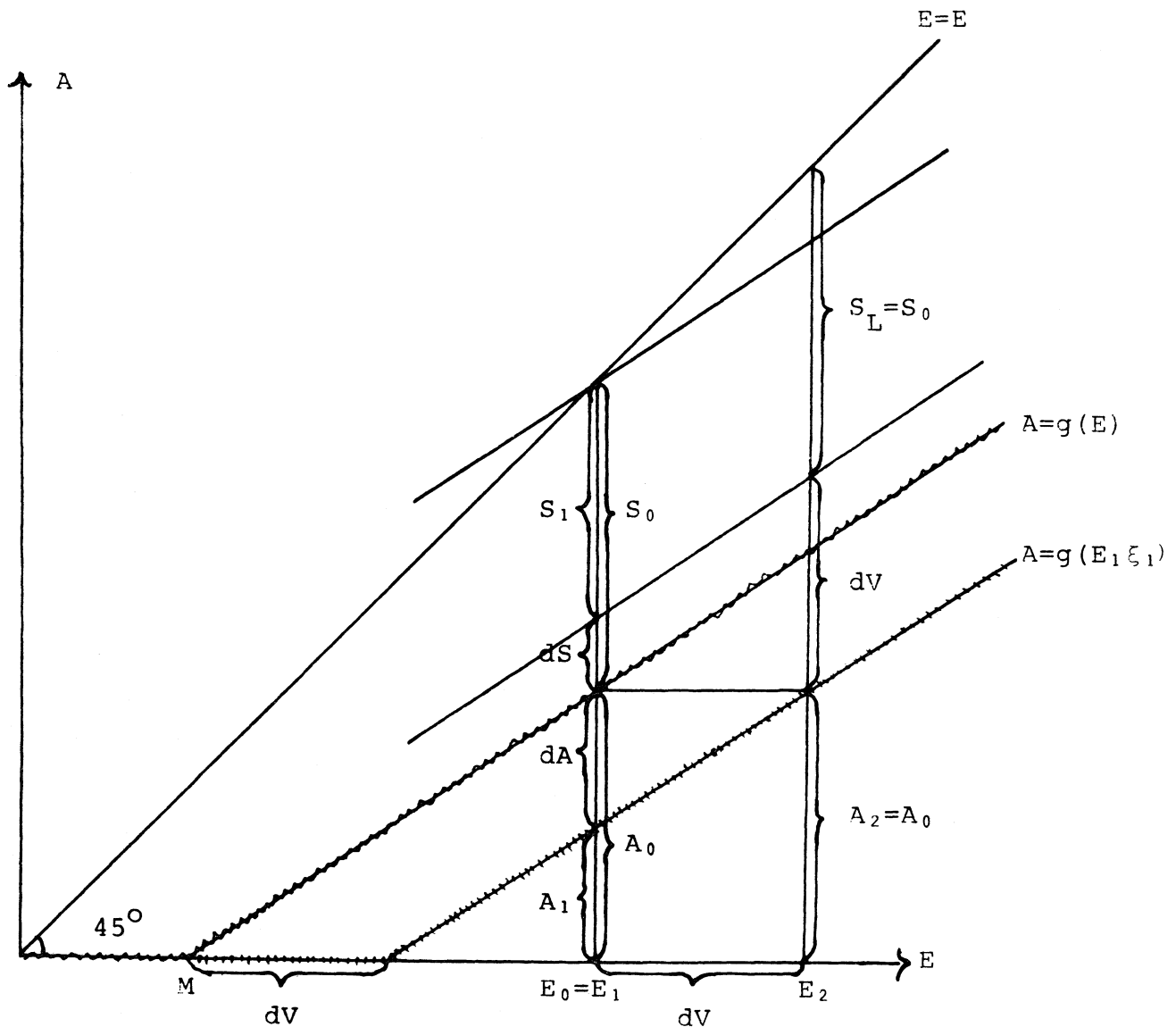
Uttrykt ved differensialer⁹):

$$(3.4) dA = adE - adV$$

når $dV = \xi_1, \xi_0 = 0$

Står S_0 for levering til andre norske næringer

Figur 2. Virkninger av horisontalskift i eksportfunksjonen.

før skiftet, A_0 er eksport og E_0 bruttoproduksjon i utgangssituasjonen, kan vi vise virkningene av et skift grafisk.

I figur 2 står dA for den eksportreduksjon som et momentant skifte medfører, og dS nedgangen i annen levering når vi forutsetter uendret bruttoproduksjon. Ifølge (3.4) blir eksporten redusert med adV slik at

$$(3.5) \quad -dS = -(dV - dA) = -(1-a)dV \text{ når } dE = 0.$$

Vi ser at levering til oljevirksomhet skjer på bekostning av både eksport og levering til andre norske næringer. Foredlingen er avhengig av verdien av eksporttilbøyeligheten. Eksportorienterte næringer som har høy verdi for a , vil få størst nedgang i eksporten.

For å kompensere nedgangen i levering til ikke-oljevirksomhet må produksjonen øke tilsvarende skiftet. Av (3.4) ser vi at

$$(3.6) \quad dE = dV \text{ for } dA = 0$$

Da er også $dS = 0$

I analysen har vi forutsatt lik eksportatferd både før, under og etter at en skiftsituasjon er oppstått. Vi har ikke empirisk grunnlag for å undersøke hvoro realistiske disse forutsetningene er. I rapporten «Eksporteffekter av norsk industris levering til oljevirksomhet i Nordsjøen» (2), har vi derfor satt opp en modifisert modell. Der antar vi at bare eksporten blir berørt når levering til oljevirksomhet innføres. Da kan et utvidet hjemmemarked oppfattes som et konstant, vertikalt skift nedover i eksportfunksjonen. Ser vi på atferden for den enkelte næring, kan begge modellene være aktuelle. Som vi tidligere har vært inne på, vil eksportendringen etter at hjemmemarkedet er utvidet ikke minst være avhengig av hvordan konsekvensene for senere eksporttiltak vurderes. Vi kan ikke se bort fra at det er vanskelig å komme inn på eksportmarkeder som tidligere er oppgitt, selv etter kortvarig fravær. Vi må regne med at eksporttilbøyeligheten kan endres hvis skiftet er av en viss størrelse.

Løser vi på forutsetningene, kan for eksempel

prisendringer både dempe og forsterke skiftvirkningene. Ved en utvidelse av hjemmemarkedet kan økt import erstatte nedgangen i levering til andre norske næringer. Høyere importtilbøyeligheter kan bli permanente eller opptre midlertidig, slik at utviklingen mot større importlekkasje vil bli forsterket. Det vil gjelde ikke bare næringer som dekker det potensielle Nordsjømarkedet, men samtlige næringer innen bergverk og industri.

4. Beregninger.

For å få et anslag over virkningene på eksporten av at norske næringer leverer til oljevirksomhet på norsk sektor i Nordsjøen, har vi tatt utgangspunkt i modellen (3.3)—(3.5). Ved å omskrive (3.4) når $dE = 0$, får vi

$$(4.1) \quad \frac{dA}{A} = -a \frac{dV}{A} = -a \frac{E}{A} \cdot \frac{dV}{E}$$

eller

$$(4.2) \quad \frac{dA/A}{dV/E} = -a \frac{E}{A} = -a \frac{1}{A^*}$$

$$A^* = \frac{A}{E} = \text{eksportandel}$$

(4.2) kan kalles en eksporteffektelastisitet. Den er definert som forholdet mellom eksporttilbøyeligheten og eksportandelen og gir upresist uttrykk for hvor mange prosent eksporten går ned når levering til oljevirksomhet i norsk sektor utgjør 1 prosent bruttoproduksjon. Eksportandelen er alltid positiv, slik at elastisiteten er negativ for positiv eksporttilbøyelighet.

Forutsetter vi at de marginale eksporttilbøyeligheter ikke endres når hjemmemarkedet utvides, kan vi multiplisere en nærings eksporteffektelastisitet med nærings eksport. Da får vi fram eksportreduksjon når 1 prosent av bruttoproduksjonen leveres til norsk sektor i Nordsjøen. Vi har beregnet elastisiteter og eksportreduksjoner for hver av de 23 næringene som kan levere til oljevirksomhet. Grunnlaget for utregning er eksport og eksportandeler i 1971 regnet i faste 1961-priser. Ut fra næringenes samlede eksport og beregnet nedgang i eksport, kommer vi fram til en eksporteffektelastisitet for alle de oljeengasjerte næringene under ett. Hvis leveringene til norsk sektor fant sted i 1971, sier denne elastisiteten upresist hvor mange prosent næringens eksport ville gått ned for hver prosentandel av bruttoproduksjonen som ble levert. Den totale eksporteffektelastisiteten vil være avhengig av de marginale eksporttilbøyeligheter, næringenes eksportandeler og andel av samlet industrieksport.

Tabell 2 viser næringenes marginale eksporttilbøyeligheter, de beregnede eksporteffektelastisiteter og eksportreduksjon med utgangspunkt i eksporttall fra 1971. Største verdi for elastisiteten har næring 1371 «transformator-, generator-, elektromotorfabrikker», mens 1341 «røgnverksverk, stål- og valseverk» og 1369 «annen maskinindustri»

vil få størst absolutt reduksjon i eksporten. 20 av næringene har elastisiteter som er større enn 1.

Beregningene viser at eksporten fra de oljeengasjerte næringene vil gå ned 1,4 prosent for hver prosentandel av næringenes samlede bruttoproduksjon som blir levert til norsk Nordsjøaktivitet.

Tidligere i artikkelen har vi antydnet at de årlige norske leveringene til oljeaktivitet kan løpe opp i 2—3 milliarder kroner. Hvis vi forutsetter at tredjeparten av leveringene går til norsk sektor, kan vi regne at innenlandsmarkedet blir utvidet med ca 1 milliard kroner. Det tilsvarer omkring 5 prosent av bruttoproduksjonen fra de 23 næringene i 1971 regnet i løpende priser.

I følge modellen (3.3)—(3.5) vil industriens eksport bli redusert med ca 220 millioner kroner. Andre norske næringer som henter innsatsvarer fra den oljeengasjerte del av industrien, vil motta mindre varer for et beløp tilsvarende 780 millioner kroner. Hvis de reduserte interne leveransene fullt ut skal kompenseres gjennom import, vil varebyttebalansen bli forverret med 1 milliard kroner. Går mer enn 1/3 av leveringene til norsk sektor, vil eksporten bli ytterligere redusert og underskuddet på varebyttebalansen bli enda større.

Vi har forutsatt at norske varer og tjenester har et dobbelt så stort marked i andre lands Nordsjøsektorer. Skjer disse leveringene på bekostning av eksport til tradisjonelle markeder, kan vi få betydelige endringer i vår utenrikshandel. Eksport til oljevirksomhet vil omfatte ca 30 prosent av de oljeengasjerte næringenes salg til utlandet. Varebyttebalansen vil derimot ikke bli berørt av en omfordeling av eksporten.

Eksport til oljevirksomhet i andre land kan også komme fra produksjon som tidligere ble omsatt internt i Norge. I så fall vil eksporten øke tilsvarende. Hvis aktivitetsnivået skal opprettholdes i alle norske næringer, må den økte eksport erstattes av importerte varer. Da blir det ingen nettoeffekt på varebyttebalansen med utlandet. Importkoeffisientene i tabell 1 vil gjøre et kraftig hopp oppover, og vår åpne norske økonomi blir enda mer avhengig av økonomiske forhold ellers i verden. På kort sikt kan vi ikke regne med at produktiviteten i industrien kan økes tilstrekkelig til å hindre betydelig import. På lengre sikt kan produksjonsfaktorene omfordes og tilpasses de endrede varestømmene, slik at økningen i importvolumet kan bli lavere.

Importøkningene vil komme i tillegg til den økte importtetterspørsel som inntektene fra oljeutvinningen vil føre med seg. Ser vi bort fra eksport av olje, må vi derfor regne med betydelige underskudd på varebyttebalansen med utlandet. Oljefunnene i Nordsjøen gjør det mulig å finansiere betydelige importunderskudd. Men Nordsjøoljen vil gjøre norsk økonomi langt mer åpen enn den allerede er idag. Hvis industrien blir sterkt engasjert i produksjon for oljevirksomhet, vil eksporten få en sammensetning som ligner eksporten for flere tiår tilbake. Vi vil eksportere råvarer med lav bearbeidingsgrad. Importen vil bestå vesentlig av høyforedte varer.

Fotnoter:

- 1) § 54 i kgl. res. av 8 desember 1972.
- 2) Betegnelsen *næring* tilsvarer nasjonalregnskapets betegnelse *næringssektor*. Den er tilpasset de tresifrede næringsgrupper i «Standard for næringsgruppering» (9).
- 3) Andel av bruttoproduksjon som blir eksportert.
- 4) For definisjon av foredlingsgrad, se (10)
- 5) Bruttoproduksjon pr. sysselsatt.
- 6) Se (1)
- 7) Forholdet antall sysselsatte/mill. kroner realkapital.
- 8) 1962, 1963, 1971.
- 9) Egentlig infinitesimale endringer.

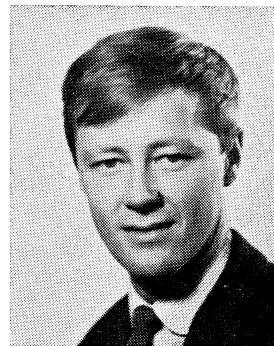
Litteratur:

- (1) Lorentzen, Tore: Norske eksportnæringer og vareeksporten 1962—1971, Prosjektrapport nr. 4, Fondet for markeds- og distribusjonsforskning, Oslo, 1974.

- (2) Lorentzen, Tore: Eksporteffekter av norsk industri levering til oljevirkksomhet i Nordsjøen, Prosjektrapport nr. 3, Fondet for markeds- og distribusjonsforskning, Oslo 1974.
- (3) St.meld. nr. 30 (1973—74) «Virksomheten på den norske kontinentalsokkel m.v.».
- (4) St.meld. nr. 25 (1973—74) «Petrolevsvirksomhetens plass i det norske samfunn».
- (5) «The North Sea», Cazenove & Co, London, 1972.
- (6) «Preliminary List of Products and Services offered by Norwegian Companies for the Oil-Industry», Export Council of Norway, Oslo, 1972.
- (7) «Products and Services offered by West-Norwegian Companies to the Oil-Industry». Utviklings-selskapet for næringsliv på Vestlandet, Bergen, 1973.
- (8) «Norwegian Products and Services for the Offshore Industry», Norges Industriforbund, Oslo, 1973.
- (9) Statistisk Sentralbyrå: «Standard for næringsgruppering» Oslo, 1960.
- (10) Jan Qvigstad: Arbeidsintensitet og foredlingsgrad, Sosialøkonomen nr. 9, 1973.

De kredittpolitiske virkemidler

AV
ØKONOMISJEF HARALD MOEN,
DEN NORSKE CREDITBANK

Det nåværende system av kredittpolitiske virkemidler har svakheter. Bankenes utlånsvolum søkes styrt gjennom påvirkning av banksystemets likviditet, men likviditeten svinger sterkt og ukontrollert. En omforming av primærreserverkravet og plasseringsplikten vil være hensiktsmessig, samtidig som det er behov for et nytt virkemiddel til å nøytralisere svingninger i likviditeten.

Fra forskjellig hold blir det hevdet at kredittpolitikken nå representerer ett av de svakeste ledd i den økonomiske politikk i Norge. For det første fastsettes de kredittpolitiske mål nokså tilfeldig, hevdes det, og for det annet gir ikke middelbruken de tilsiktete resultater. Myndighetene er selv klar over problemene, og det arbeides for å forbedre metodene på begge disse felter. Spesielt er man opp-tatt av styringen av forretningsbankenes utlån. Det gjelder både utlånsvolumet og fordelingen av utlånene på de forskjellige formål.

I nasjonalbudsjettet annonseres det at Finansdepartementet i samarbeid med Norges Bank vil legge frem en skisse med sikte på en utbygging av virkemidlene for styring av bankenes utlån.

I denne artikkelen blir en del svakheter ved det nåværende system av virkemidler påpekt. Alternative virkemidler drøftes, og det konkluderes med at en omforming av primærreserverkravet og plasseringsplikten vil være hensiktsmessig, samtidig som det er behov for et nytt virkemiddel for å nøytralisere uønskede svingninger i banksystemets likviditet — først og fremst p.g.a. Norges Banks valutaintenvensjoner.

I Rentepolitikk, kredittrasjonering og konkurrerende banker.

Med den prisstigning vi nå er inne i, gir selv en nominell rente på 10 % p.a. null i realrente. Trekker vi beskatningen inn i bildet, blir forholdet enda mer urimelig, idet man ved 50 % marginalsatt, 10 % nominell rente og 10% prisstigning får en realrente etter skatt på $\div 5$ %. Dette gjelder både for innskytere og låntagere. Ved høyere marginalskatt, lavere nominell rente og sterkere prisstigning blir forholdet ytterligere forverret.

I denne situasjon er renten nærmest satt ut av virksomhet som økonomisk regulator. Den utsortering av de svakere prosjekter som renten normalt tar hånd om, finner bare i liten grad sted. Resultatet er en høy etterspørsel etter lån. Banksystemet er

så pålagt den rolle å rasjonere ut et bestemt volum av kreditt. Bortsett fra at de som administrerer rasjoneringsordninger alltid er utsatt for kritikk fra de som ikke får, innebærer kredittrasjoneringen et spesielt problem i et banksystem som vårt.

Systemet består at et betydelig antall konkurrerende banker. Konkurransen innebærer at man søker å tilfredsstille kundenes behov på en best mulig måte for å knytte dem til seg. Dette er systemets styrke og en klar fordel for kundene — men antagelig en vesentlig årsak til at forretningsbankenes utlån i 1974 er blitt høyere enn opprinnelig antatt fra myndighetenes side — og også høyere enn bankenes egen innskuddsutvikling gjennom store deler av året burde tilsi.

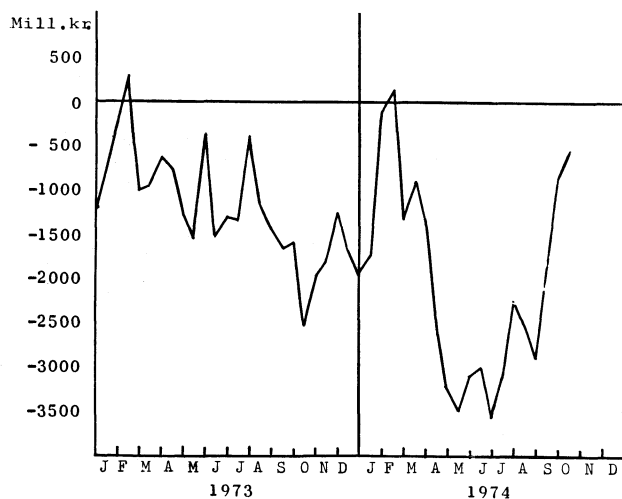
Det utvalg som nylig har avgitt innstilling om renteutviklingen og rentestrukturen i Norge, går inn for at det utvises større fleksibilitet når det gjelder å tilpasse rentepolitikken til prisutviklingen og at man i langt større utstrekning enn hittil må feste oppmerksomheten ved realrenten. En slik omlegning av rentepolitikken vil skape større balanse i kredittmarkedet, og styringen av utlånsvolumet vil bli lettere.

Avhengig av i hvilken grad en slik linje gjennomføres vil således presset på og dermed kravene til de øvrige virkemidler bli noe redusert.

II De ukontrollerte likviditetssvingninger.

Myndighetenes styring av bankenes utlånsvolum er i første rekke søkt gjennomført ved en påvirkning av banksystemets likviditet. Den kortsiktige virkemiddel som er benyttet i denne sammenheng er særlig primærreserverkravet. Som primærreserver godkjennes kassebeholdning, innskudd på folio i Norges Bank og på postgiro samt statskasseveksler. Kravet går ut på at en viss prosent av balansen ved utgangen av en måned, i gjennomsnitt den påfølgende måned skal være plassert i primærreserver. Ser man på utviklingen i bankenes likviditet over tiden er helhetsbildet snarere preget

Figur 1. Utviklingen i bankenes frie primærlikvider¹⁾

1) Kilde: Norges Banks likviditets oversikter.

av kraftige tilfeldige svingninger enn av en nøye styring. Figur 1 viser utviklingen i bankenes «frie primærlikvider» fra 1/1 1973 frem til 30/9—74. De frie primærlikvider er definert som bankens beholdning av primærlikvider utover lovens krav fratrasket likviditetslånene i Norges Bank. Det er beholdningstallene pr. 15. og siste i hver måned som er tegnet inn.

Det fremgår at bankenes beholdning av primærlikvider utover lovens krav bare i korte perioder har vært større enn deres likviditetslån i Norges Bank. Videre ser vi at svingningene i bankenes likviditet har vært meget sterke — særlig i 1974. Den vanskelige likviditetssituasjon i vår- og sommermånedene avspeiles klart i kurvene.

De sterke variasjoner i bankenes likviditet har sammenheng med flere faktorer. For det første slår statens inndragning og tilførsel av midler sterkt ut. Myndighetene foretar beregninger av totaleffekten på årsbasis, men arbeider ennå ikke med kortere perioder. Her står det altså meget igjen å ønske i forhold til den kortperiodiske budsjettering og resultatrapportering som er vanlig i næringslivet.

For det annet gir Norges Banks intervensjoner i valutamarkedet store og plutselige inndragninger og tilførsel av likviditet. Dette er en direkte følge av det valutasamarbeid Norge deltar i. Det er markedet som bestemmer når sentralbanken må gripe inn, og det er temmelig umulig å forutsi både når intervensjoner vil finne sted og intervensjonsbeløpene.

Disse sterke likviditetsinndragningene fremtrer i bankregskapene som endringer i utnyttelsen av bevilgede kreditter og i innskuddene. I en periode med sterk inndragning av midler fra banksystemet vil således utlånene ha en tendens til å bli høyere og innskuddene lave. Forholdet kompliseres ytterligere ved det tidslag som ofte oppstår fra et lån bevilges til det utnyttes. Lån som bevilges i en situasjon med en gunstig innskuddsutvikling og en rikelig likviditet kan derfor tenkes å slå ut i effek-

tive utlån i en periode hvor situasjonen er helt motsatt.

Det er ganske klart at de sterke likviditetssvingninger kompliserer bankenes tilpasning av utlånene til innskuddsutviklingen. Spørsmålet er hvordan man kan redusere problemet. Når det gjelder effektene av statens virksomhet må det nå være et rimelig ønske at staten etter hvert kan fremskaffe periodiske anslag over sin tilførsel og inndragning. Uønskede likviditetseffekter ved Norges Bank valutaintervensjoner bør mer systematisk enn hittil søkes nøytralisert. Primærreservekravet vil muligens virke for firkantet i denne sammenheng, idet det også rammer banker som ikke i første omgang påvirkes av valutaintervensjonene. Et rimelig forrentet plasseringsalternativ på linje med det kontorsjef Holter i Norges Bank antyder i Penger og Kreditt 1974/3 vil sannsynligvis ha den tilsiktede virkning.

III Svakheter ved primærreservekrav og plasseringsplikt.

Som nevnt er det i første rekke primærreservekravet som benyttes for den kortsiktige tilpasning av likviditeten i banksystemet. Plasseringsplikten benyttes for å sikre kjøpere av norske ihendehaverobligasjoner. Kravet går ut på at en viss prosent av økningen i forvaltningskapitalen i en to måneders periode skal plasseres i norske ihendehaverobligasjoner i løpet av de påfølgende to måneder. Plasseringsplikten innebærer en sterk kanalisering av kapital vekk fra det private bankssystem og over til staten og statsbankene.

Reglene om primærreserver og plasseringsplikt er klart nok utformet, men de har en del effekter som hverken er umiddelbart innlysende eller ønskelige. La oss se på en del punkter.

1. Kravene vanskeliggjør kanalisering av kapital fra en bank til en annen. Mottar bank A et innskudd, må denne banken svare reserver uansett om kapitalen lånes ut direkte eller plasseres i bank B. Ved det siste alternativ må imidlertid også B svare reserver for de samme midler. Når f.eks. sparebankene plasserer innskudd i Fellesbanken, må derfor både sparebankene og Fellesbanken svare primærreserver og plasseringsplikt for disse innskuddene. Dette gjør kredittmarkedet noe mindre smidig enn det som kunne være ønskelig, og det kan legge en viss demper på kredittkanaliseringen til distriktene.
2. Man må svare reserver av reservene.

For sørnorske forretningsbanker er for tiden primærreservekravet 8% og plasseringsplikten 33%. En bank som låner ut 1 million kroner, må derfor finansiere ikke bare den million som skal lånes ut, men også 410 (80 + 330) tusen kroner til primærreserver og plasseringsplikt. Dermed kunne man kanskje tro at saken var ute av verden, men så enkelt er det nok ikke. Oppfyllelsen av de kredittpolitiske krav øker også i sin tur balansen. Dette gir en ytterligere økning i primærreservekrav og plasseringsplikt osv. En opprinnelig utlånsøkning forårsaker altså en multiplikatorprosess m.h.t. de reserver bankene må holde. Benyttes symbolene

ΔU = utlånsøkningen

ΔR = den samlede økning i reservekravene på grunn av utlånsøkningen,

har vi med de någjeldende reservekrav for sørnorske forretningsbanker følgende funksjons-sammenheng:

$$\Delta R = (0,08 + 0,33) (\Delta U + \Delta R)$$

Løses denne ligning m.h.p. ΔR får vi

$$\Delta R = 0,695 \Delta U.$$

For å låne ut 1 mill. kroner, må altså en sørnorsk forretningsbank i alt skaffe 1 695 tusen kroner. Poenget her er ikke først og fremst å fremheve kravenes størrelse, men å peke på at effekten av dem ikke er umiddelbart innlysende.

3. Effekten av kravene over tiden.

Hvis en bank — f.eks. som følge av valutaintervensjoner — en periode har en sterk innskuddsøkning, slår dette ut i økende reservekrav *senere perioder*. Banken behøver ikke engang ha benyttet midlene til utlån, men kan eksempelvis ha plassert dem midlertidig i statskassaveksler. Når reservekravene skal oppfylles, er kanskje innskuddene blitt borte igjen. I mellomtiden kan det f.eks. ha funnet sted valutaintervensjoner den motsatte vei. Dette forverrer svingningene i bankenes likviditet. Effekter av denne art kan lett avleses i månedsstatistikken for bankene. I vårmånedene i fjor tilførte Norges Bank betydelige kronebeløp til markedet ved valutaintervensjoner. Ved utgangen av juli var de samlede innskudd i forretnings- og sparebankene kommet opp i 51 405 mill. kroner. Frem til utgangen av september gikk så innskuddene ned med 420 mill. kroner. For å oppfylle plasseringsplikten måtte allikevel bankene i denne perioden plassere 871 mill. kroner i ihendehaverobligasjoner.

4. Vanskelig å oppnå selektivitet. En del av den kritikk som er reist mot de nåværende virkemidler er at de gir små muligheter for selektiv kredittpolitikk. Den differensiering som hittil er foretatt virker da også temmelig firkantet. Kravene har vært satt noe forskjellig for forretnings- og sparebanker samt for banker med hovedkontor i Nord- og Sør-Norge. Skulle man overhodet arbeide med selektive kredittpolitiske krav, burde vel differensieringen snarere gå på faktorer som hvor lånene går hen og eventuelt formålene med lånene — enn hvilke typer institusjoner som gir dem og hvor institusjonenes hovedkontor ligger.

5. Vanskelig for norske banker å konkurrere internasjonalt. Når en norsk bank opptar et lån på det internasjonale pengemarkedet og låner beløpet ut igjen til utlandet, påvirker overhodet ikke dette den innenlandske økonomi. Allikevel må det svares fulle innenlandske reservekrav for slike transaksjoner. Med de små marginer det opereres med ved internasjonal kredittformidling, er de norske bankene satt utenfor konkurransen. Dette er en av grunnene til at de større norske bankene etablerer seg i utlandet.

IV Alternative regler.

I artikkelen «Pengepolitiske reservekrav eller utlånsrelasjoner?» i Sosialøkonomen nr. 6 1971, drøfter professor Per Meinich alternative relasjoner til erstatning av de någjeldende regler. La oss kort vurdere et par av de løsninger som antydes i artikkelen.

1) Den enkelte banks utlån kan ikke utgjøre mer enn summen av egenkapitalen og en bestemt prosent av innskuddene.

Meinich påpeker selv flere svakheter ved en slik ordning.

For egen regning vil jeg føye til at det å knytte utlånene så direkte til innskuddene vil gi et sterkt incitament til en ytterligere konkurranse om innskuddene. Det er en fare for at konkurransen særlig vil kunne rettes mot innskudd på spesialvilkår i Nkr. og valuta. Man vil i dette .. markedet kunne «kjøpe seg utlånsramme» ved å by opp renten. Bankenes rentemargin blir dermed ytterligere presset, og det kan være vanskelig å holde tilbake en glidning oppover i utlånsrentene.

2) Utlånene kan ikke utgjøre mer enn en bestemt andel av bankenes forvaltningskapital minus brutto tilgodehavender i andre innenlandske og utenlandske forretnings- og sparebanker.

Professor Menich peker på enkelte fordeler ved en overgang til et slikt system.

Ordningen har imidlertid en vesentlig svakhet. En økning i en hvilken som helst post i forvaltningskapitalen vil gjøre det mulig å øke utlånene. Men forvaltningskapitalen er et forholdsvis uklart definert begrep. Eksempelvis kan den påvirkes betydelig ved brutto—kontra nettoføring av resultatposter og ved varierende bruk av interne hjelpe- og avregningskonti. De någjeldende regler har gitt et sterkt incitament til å holde forvaltningskapitalen lav, mens de antydede regler vil virke i motsatt retning.

La oss så vurdere en omforming av de någjeldende krav slik at beregningsgrunnlaget endres fra å omfatte hele forvaltningskapitalen (med små unntak) til bare å omfatte utlånene, nærmere bestemt innenlandske utlån til andre enn finansinstitusjoner (post VII, 3 i månedsbalansen for banker).

La oss se på i hvilken grad en slik mindre omlegning kan avhjelpe de svakheter det ble pekt på ved de krav som gjelder i dag:

1) Kanalisering av kapital fra en bank til en annen. Ved en slik omforming av beregningsgrunnlaget som antydnet, må kun den bank som foretar det endelige utlån av pengene til publikum svare reserver av dem.

2) Ingen reserver av reservene. Der vil ikke lenger være nødvendig å svare reserver av reservene. Ved en utlånsøkning må man svare reserver av denne, men den uoversiktlige multiplikatorprosess man i dag har vil falle bort.

3) Effekten over tiden.

Når den nevnte multiplikatorprosessen faller bort vil også effektene over tiden bli enklere og mer oversiktlige. Spesielt behøver ikke en

tilfeldig likviditetstilgang nødvendigvis gi en sterk inndragning av midler i senere perioder. Hvis en bank velger å plassere slike midler i andre aktive enn utlån — eksempelvis statskasseveksler — vil ikke dette gi økende reservekrav.

4) Mulig å oppnå selektivitet.

Jeg vil ikke her drøfte hvorvidt det er hensiktsmessig å arbeide med selektive kredittpolitiske virkemidler, men vil peke på mulighetene for forbedringer i forhold til i dag.

En geografisk differensiering kan oppnås ved å sette lavere primærreservekrav for utlån som går til visse definerte områder.

En differensiering etter art vil naturlig kunne gjennomføres ved å benytte en lavere plasseringsplikt for utlån til visse formål. I og for seg skulle således plasseringsplikten kunne bortfalle i sin helhet for utlån som det nettopp er plasseringspliktenes formål å tilgodese.

Den nye og meget omfattende bankstatistikk

som gradvis skal innføres fra 1/1 1975 vil gi det statistiske grunnlag for krav av denne type.

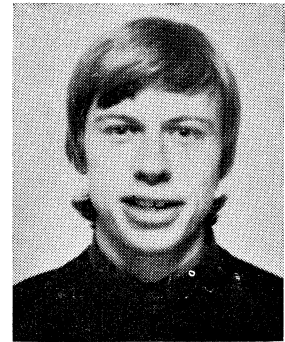
5) Mulig for norske banker å konkurrere internasjonalt. Ved å inkludere bare innenlandske utlån i beregningsgrunnlaget vil de spesielle problemer på dette felt være eliminert.

En slik omforming av kravene vil altså ha betydelige fordeler. Selve prosentsatsene må imidlertid settes høyere enn i dag hvis samme inndragning skal kunne gjennomføres.

Pr. 30. september 1974 utgjorde posten «andre innenlandske utlån før en bloc avskrivninger» (post VII. 3 i månedsbalansen for bankene) 64,2 % av forvaltningskapitalen i forretningsbankene og 67,2 % i sparebankene.

For forretningsbankene vil derfor f.eks. primærreservekravet måtte settes til ca. 12,5 % for å gi samme effekt som kravet på 8 % i dag. Dette at selve satsene blir høyere enn tidligere vil i seg selv gi bankene et klarere bilde av effektene ved en utlånsekspanasjon enn det som er tilfelle i dag.

Sammenhengen mellom „konsumets grensenyttefleksibilitet” i dynamiske optimaliseringsproblemer og ved beregning av etterspørselselastisiteter

AV

VITENSKAPELIG ASSISTENT MICHAEL HOEL,
SOSIALØKONOMISK INSTITUTT

I dynamiske optimaliseringsproblemer får en ofte bruk for et anslag på «konsumets grensenyttefleksibilitet». Som anslag på denne størrelsen brukes av og til verdien av en tilsvarende størrelse hentet fra beregning av etterspørselselastisiteter. Denne artikkelen viser at dette bare gir riktig resultat under spesielle forutsetninger. Det gis videre et eksempel på at et slikt feilanslag kan gi en stor feil i en størrelse som f. eks. «samfunnets kalkulasjonsrente». Til slutt nevnes noen tilleggsmomenter som kan forklare forskjell mellom de to størrelsene. Det konkluderes med at en bør være svært varsom med å anslå grensenyttefleksibiliteten ved hjelp av resultater fra elastisitetsberegninger.

1. Innledning.

I økonomiske problemstillinger som handler om optimalisering over tid, vil en ofte finne formler hvor «konsumets grensenyttefleksibilitet» inngår. Et eksempel på en slik formel finnes i L. Johansen (1967), hvor følgende kalkulasjonsrente r er funnet (når befolkningsveksten settes lik null):

$$(1) \quad r = \rho + G(-\lambda_u^v)$$

hvor ρ er en diskonteringsrente for neddiskontering av «nytte», G er konsumets vekstrate, og λ_u^v er konsumets grensenyttefleksibilitet. For å beregne verdien på kalkulasjonsrenten, forsøker en ofte å lage anslag på ρ , G og λ_u^v . Det er derfor av betydning at anslaget på denne størrelsen er så riktig som mulig.

Som anslag på λ_u^v brukes ofte anslaget på en tilsvarende størrelse (ofte kalt pengenes grensenyttefleksibilitet) som framkommer ved beregning av etterspørselselastisiteter ved hjelp av Ragnar Frisch's «Complete Scheme...». (Jfr. Frisch, 1959). Vi skal i denne artikkelen vise at denne måten å anslå λ_u^v bare er riktig under spesielle betingelser.

2. Sammenhengen mellom preferansestruktur og konsumets grensenyttefleksibilitet.

Utgangspunktet vårt er preferansestrukturen til et individ eller en gruppe individer. La x_t^i være dette

individs konsum av gode i ($i = 1, \dots, n$) i periode t ($t = 0, 1, \dots, T$). Vi antar at individet har en gitt preferansestruktur, dvs. at alle godekombinasjoner $(x_1^0, \dots, x_n^0; \dots; x_1^T, \dots, x_n^T)$ kan rankeres. Under visse rimelige tilleggsforutsetninger (se f. eks. Green, 1971) finns det da flater (linjer i det todimensjonale tilfellet) i det $n(T+1)$ -dimensjonale rom langs hvilke individet er indifferent mellom de ulike godekombinasjoner. Disse flatene kalles individets *indifferensflater* (indifferenslinjer i det to-dimensjonale tilfellet). Vi skal anta at disse indifferensflatene er glatte, uten noen knekkpunkter. Til å beskrive dette *indifferenskartet* (eller *preferansekartet*) dvs. samlingen av alle indifferensflater, kan vi nå bruke en *nytteindikatorfunksjon* som et analytisk hjelpemiddel. En slik funksjon tilordner et tall til enhver godekombinasjon, og det kreves at for to godekombinasjoner A og B skal tallet tilordnet A være større eller lik tallet tilordnet B hvis og bare hvis A er preferert framfor eller indifferent med B . Nå er det godt kjent at det ikke bare finns én, men en uendelig mengde funksjoner som kan beskrive indifferenskartet som beskrevet ovenfor. Har vi nemlig funnet én nytteindikatorfunksjon, vil enhver monotont stigende transformasjon av denne funksjonen også beskrive indifferenskartet.

Vi skal nå anta at indifferenskartet har den spesielle egenskap at minst én av de funksjoner som beskriver indifferenskartet har følgende form:

$$(2) \quad W = W(x_1^0, \dots, x_n^0; \dots, x_1^T, \dots, x_n^T) \\ = \sum_{t=0}^T (1 + \rho)^{-t} U(x_1^t, \dots, x_n^t)$$

Denne forutsetningen innebærer at vi har en slags «behovsuaavhengighet» mellom tidsperiodene, av (2) følger det nemlig at

$$(3) \quad w_{ij} = \frac{\partial^2 W}{\partial x_i^t \partial x_j^\tau} = 0 \quad \text{for alle } i, j, t, \tau \text{ der } t \neq \tau$$

Forutsetningen (2) kan virke noe drastisk, men vi skal likevel akseptere denne som vårt utgangspunkt uten nærmere diskusjon. For en drøfting av hva som ligger i forutsetninger av liknende type som (2) vises til Samuelson (1965), Johansen (1967) og Heal (1973).

Hvis vi kaller det totale utgiftsbeløpet for C^t og prisen på gode i p_i^t i periode t , har vi budsjettbetingelsen

$$(4) \quad \sum_{i=1}^n p_i^t x_i^t = C^t \quad \text{for alle } t$$

La oss nå anta at alle priser er konstante over tid, vi kan da velge måleenheter på x_i^t slik at alle $p_i^t = 1$. Vi sløyfer videre toppskriftene t i formlene nedenfor som gjelder for alle t , (4) kan da skrives

$$(4') \quad \sum_{i=1}^n x_i = C$$

Vi antar at individet ønsker å maksimere (2) gitt en eller annen budsjettbetingelse. Når (2) er maksimert innebærer dette at utgiftsbeløpet C i hver periode anvendes best mulig, dvs. i hver periode er U maksimert gitt (4'). Dersom vi antar at preferansestrukturen er slik at optimumsløsningen gir $x_i > 0$ for alle i , gir dette følgende tilpasningsbetingelser¹⁾:

$$(5) \quad u_i - \lambda_u = 0 \quad i = 1, \dots, n$$

hvor $u_i = \partial U / \partial x_i$ og λ_u er en Lagrange-multiplikator. Fotskriften u er tatt med i λ_u for å indikere at λ_u avhenger av nytteindikatoren U . (4') og (5) gir oss $n + 1$ relasjoner mellom de $n + 2$ variable x_i , λ_u og C . Dersom (4') og (5) har entydig løsning for enhver gitt C kan vi derfor skrive x_i og λ_u som funksjoner av C :

$$(6) \quad x_i = x_i(C) \quad i = 1, \dots, n$$

$$(7) \quad \lambda_u = \lambda_u(C)$$

Settes nå (6) inn i (2) får vi

$$(8) \quad W = \sum_{t=0}^T (1 + \rho)^{-t} U(x_1^t(C^t), \dots, x_n^t(C^t)) \\ = \sum_{t=0}^T (1 + \rho)^{-t} V(C^t)$$

hvor $V(C)$ altså er definert ved

$$(9) \quad V(C) = \text{Max}_{x_i} U(x_1, \dots, x_n) \\ \sum_i x_i = C$$

Ved problemstillinger angående optimalisering over tid startes det ofte med en preferansefunksjon på formen (8).

¹⁾ Hvis $x_k = 0$ for noen k i optimum, vil likevel (5) gjelde for alle $i \neq k$.

Det er vel kjent, og kan lett vises (se f. eks. Serek-Hanssen, 1964 eller Sydsæter, 1973) at Lagrange-multiplikatoren λ_u fra (5) kan gis følgende tolkning:

$$(10) \quad \lambda_u = \frac{dV(C)}{dC}$$

Det er denne tolkningen av λ_u som gjør at den ofte kalles «konsumets grensenytte».

Fra (7) ser vi at λ_u er en funksjon av C , elastisiteten av denne funksjonen kaller vi konsumets grensenyttefleksibilitet:

$$(11) \quad \eta_{\lambda_u} = \frac{d\lambda_u(C)}{dC} \frac{C}{\lambda_u} = \frac{d^2 V}{dC^2} \frac{C}{dV/dC}$$

Det er denne størrelsen som er av interesse i problemer som omhandler dynamisk optimalisering og som inngår f. eks. i formelen (1) som vi stilte opp innledningsvis.

3. Pengenes grensenyttefleksibilitet framkommet ved beregning av etterspørselselastisiteter.

En metode som ofte brukes i forbindelse med beregning av etterspørselselastisiteter er Frisch's «Complete Scheme...». Denne metoden brukes i forbindelse både med MODIS og MSG, og er omtalt i Bojer (1966) og Johansen (1960) foruten Frisch (1959). Denne metoden tar utgangspunkt i preferansekartet som gjelder for én periode, f. eks. periode 0 i vår analyse. I alminnelighet vil preferansekartet for denne perioden avhenge av konsummengdene i alle andre perioder. Dersom vi imidlertid antar at den «grunnleggende» preferansestruktur, (dvs. den der godemengdene i alle tidsperioder inngår) er av den separable typen beskrevet ved (2), vil preferansekartet som gjelder i hver periode være uavhengig av konsummengdene i andre perioder. Vi antar nå at dette er oppfylt, og ønsker videre å finne en nytteindikatorfunksjon (dvs. en funksjon med egenskapen drøftet før formel (2)) til å beskrive dette preferansekartet. Det er lett å innse at funksjonen $U(x_1, \dots, x_n)$ fra (2) må være en slik funksjon, ellers ville nemlig funksjonen (2) ikke gi en riktig beskrivelse av vårt grunnleggende indifferenskart. Men $U(x_1, \dots, x_n)$ er selvsagt ikke den eneste nytteindikatorfunksjonen som beskriver preferansekartet for periode 0; enhver monotont stigende transformasjon av $U(x_1, \dots, x_n)$ vil også beskrive dette indifferenskartet. I «Complete Scheme...» er det implisitt forutsatt at indifferenskartet er slik at det fins en transformasjon $F(U)$ som gir oss en ny funksjon $U^*(x_1, \dots, x_n)$ med følgende egenskap:

$$(12) \quad U^* = F(U) = U^*(x_1, \dots, x_n) = \varphi_1(x_1) + \dots + \varphi_n(x_n) \\ \text{hvor } F' > 0. \text{ Dette er altså en form for «behovs-} \\ \text{uavhengighet» liknende den vi hadde ved (3), vi har jo nå}$$

$$(13) \quad u_{ij}^* = \frac{\partial^2 U^*}{\partial x_i \partial x_j} = 0 \quad \text{for alle } i \neq j$$

Nå går imidlertid uavhengigheten mellom ulike goder i *samme* tidsperiode, mens vi før hadde uavhengighet mellom goder (like eller ulike) i *forskjellige* tidsperioder. Forutsetningen (12) er en ny forutsetning i tillegg til vår forutsetning gitt ved (2); en kan godt tenke seg en preferansestruktur som er slik at (2) gjelder men at (12) ikke gjelder. I Samuelson (1965) er det særlig uavhengighet av typen (12) som diskuteres, selv om mye av det som der sies også gjelder for forutsetningen (2).

Når vi bruker $U^*(x_1, \dots, x_n)$ som nytteindikatorfunksjon, kan denne maksimeres gitt budsjettbetingelsen (4'). Relasjonene (5)–(7) blir de samme som før, men med u_i og λ_u erstattet med u_i^* og λ_u^* . Videre kan vi definere pengenes grensenyttefleksibilitet som elastisiteten av λ_u^* m.h.p. C :

$$(14) \quad \lambda_u^* = \frac{d\lambda_u^*(C)}{dC} \frac{C}{\lambda_u^*}$$

Nå kan det vises (jfr. Frisch, 1959) at når indifferenskartet har den egenskap at (12) holder, så er det en bestemt sammenheng mellom λ_u^* og alle Cournot- og Englelastisiteter e_{ij} og E_i samt budsjettandeler α_i :

$$(15) \quad \frac{\delta_{ij}E_j - \alpha_jE_iE_i}{e_{ij} + \alpha_jE_i} = \lambda_u^* \quad i, j = 1, \dots, n$$

$$\delta_{ij} = \begin{cases} 1 & \text{for } i = j \\ 0 & \text{for } i \neq j \end{cases}$$

Dette er n^2 uavhengige relasjoner mellom de $n^2 + 2n + 1$ variable e_{ij} , E_i , α_i og λ_u^* . Hvis f. eks. alle E_i og α_i samt én e_{ij} kjennes, kan de øvrige elastisiteter samt λ_u^* finnes av (15). Det er slik λ_u^* finnes ved beregninger av etterspørselastisiteter i MODIS og MSG. Denne verdien av λ_u^* brukes ofte for λ_u , dette gjøres bl. a. i Lindstad og Sager (1973) i tilknytning til en kalkulasjonsrente-beregning liknende vår formel (1) og i Frisch (1964) ved beregning av en likevektsrente. Vi skal derfor se nærmere på sammenhengen mellom disse to størrelsene.

5. Sammenhengen mellom λ_u^* og λ_u .

Fra (5) og tilsvarende formel med u_i^* og λ_u^* samt (12) har vi

$$(16) \quad \lambda_u^* = u_i^* = F' \cdot u_i = F' \cdot \lambda_u$$

Av dette får vi

$$(17) \quad \lambda_u^* = \frac{d(F' \cdot \lambda_u)}{dF} \frac{C}{F' \cdot \lambda_u} = \lambda_u + \left(\lambda_u \frac{C}{F'}\right) F'$$

hvor

$$\lambda_u \frac{C}{F'} = El(V : C)$$

og

$$\frac{V}{F'} = F'' \frac{V}{F'}$$

Alternativt kan (17) skrives

$$(17') \quad \lambda_u^* = \lambda_u^* - \left(\lambda_u \frac{C}{F'}\right) F'$$

Her er $\lambda_u C / V \neq 0$ p.g.a. $\lambda_u > 0$, vi ser derfor fra (17) at

$$(18) \quad \lambda_u^* = \lambda_u^* \text{ hvis og bare hvis } F'' = 0$$

Men hvis $F'' = 0$ overalt, betyr det at transformasjonen fra U til U^* er en lineær transformasjon. Men i så fall har $U(x_1, \dots, x_n)$ allerede før noen transformasjon den separable egekskapen som $U^*(x_1, \dots, x_n)$ hadde i (12). Hvis dette er tilfelle betyr det at vi kunne skrevet (2) direkte på formen

$$(2') \quad W = \sum_{t=0}^T (1 + \rho)^{-t} (\varphi_1(x_1^t) + \dots + \varphi_n(x_n^t))$$

Størrelsene λ_u^* og λ_u^* er altså sammenfallende hvis og bare hvis preferansestrukturen er slik at indifferenskartet kan beskrives med en funksjon av typen (2'). En slik uavhengighet er imidlertid et langt sterkere krav enn (2) og (12) tilsammen.

En kan derfor si at i det generelle tilfellet vil λ_u^* og λ_u^* være forskjellige. En noe løs antydning av årsakene til denne forskjellen kan gis hvis vi tar utgangspunkt i en tolkning av λ_u^* som er gitt i Johansen (1968). Her vises at λ_u^* kan tolkes som graden av substitusjon i konsumet i en tidsperiode: jo større $|\lambda_u^*|$ er, jo mindre er substitusjonsmulighetene langs en indifferensflate. På tilsvarende måte kan λ_u tolkes som mål på substitusjonsmulighetene mellom totalkonsumet i ulike tidsperioder. Nå kan det godt tenkes at det f. eks. er store substitusjonsmuligheter mellom ulike goder i samme tidsperiode samtidig som det bare er liten mulighet for substitusjon langs en indifferensflate mellom totalkonsumet i ulike tidsperioder. I dette tilfellet ville vi derfor finne at $|\lambda_u|$ er større enn $|\lambda_u^*|$, det motsatte tilfellet kan selvsagt også tenkes å forekomme. Nedenfor skal vi gi et eksempel på at forskjellen mellom disse to størrelsene kan være stor.

5. Eksempel på preferansestruktur med ulike λ_u^* og λ_u^* .

Vi antar nå at indifferenskartet kan beskrives ved en nytteindikatorfunksjon av typen (2), hvor $U(x_1, \dots, x_n)$ har formen

$$(19) \quad U = \frac{1}{\beta \gamma} (\sum_i a_i x_i^\beta)^\gamma$$

$$a_i > 0, \beta < 1, \gamma \beta < 1, \beta \neq 0, \gamma \neq 0$$

Det er lett å vise at for $C > 0$ vil maksimering av (19) gitt (4') gi indre løsning (dvs. alle $x_i > 0$), derfor gjelder (5) som i dette tilfellet gir oss

$$(20) \quad \lambda_u = u_i = (\sum_i a_i x_i^\beta)^{\gamma-1} a_i x_i^{\beta-1}$$

Fra (20) og $a_i > 0$ følger at nytteindikatorfunksjonen

(19) har den ønskede egenskap at U øker ved en partiell økning i en av konsummengdene.

Vi ser at funksjonen (19) er homogen av grad $\beta\gamma$. Men langs enhver rett linje gjennom origo i gode-diagrammet vil forholdet mellom de partielt deriverte av en homogen funksjon være uavhengig av avstanden fra origo. Dette betyr at forholdet mellom x_i -ene er uavhengig av totalkonsumet C , dvs. alle Engelelastisiteter er lik én i dette eksemplet. Brukes dette ved elastisering av (20), får vi

$$(21) \quad \lambda_u^v = (\gamma - 1)\beta + \beta - 1 = \beta\gamma - 1$$

I dette eksemplet blir altså λ_u^v uavhengig av C .

Vi skal nå utlede funksjonen $V(C)$ gitt ved (9). Fra (5) har vi at $u_i/u_j = 1$, for vår funksjon gir dette

$$(22) \quad \frac{a_i x_i}{a_j x_j} \beta - 1 = 1$$

dsv.

$$(23) \quad x_i = x_j \left(\frac{a_i}{a_j} \right)^{1/(1-\beta)}$$

Innsatt i budsjettbetingelsen (4¹) gir dette

$$(24) \quad \frac{x_j}{a_j^{1/(1-\beta)}} \sum_i a_i^{1/(1-\beta)} = C$$

dvs.

$$(25) \quad x_j = \frac{a_j^{1/(1-\beta)}}{\sum_i a_i^{1/(1-\beta)}} C$$

Settes dette inn i (19) får vi

$$(26) \quad V(C) = AC^{\beta\gamma} / \beta\gamma$$

hvor $A = (\sum_i a_i^{1/(1-\beta)})^{(1-\beta)\gamma}$.

Funksjonen (26) brukes ofte i problemstillinger om optimal vekst (se f. eks. Tinbergen (1960) og Chakravarty (1962)), den har følgende egenskaper:

$$(27) \quad \lambda_u = V'(C) = AC^{\beta\gamma-1} > 0$$

$$(28) \quad \lambda_u^v = V''(C) \frac{C}{\lambda_u} = \beta\gamma - 1 > 0$$

Den siste relasjonen gir selvsagt samme verdi på λ_u^v som vi fant ved (21) uten å gå veien om etterspørselsfunksjonene.

Vi skal nå se om det fins noen transformasjon av (19) slik at den nye funksjonen får formen (12), dvs. en slik form at «Complete Scheme ...» kan brukes. Det viser seg at følgende transformasjon gjør dette mulig:

$$(29) \quad F(U) = \frac{1}{\beta} (\beta\gamma U)^{\frac{1}{\gamma}}$$

Brukes denne på (19) får vi nemlig

$$(30) \quad U^* = \sum_i a_i x_i^{\beta} / \beta$$

som er av den separable formen gitt ved (12). Det eneste krav vi stilte til transformasjonen $F(U)$ var at den skulle være en monotont stigende transformasjon, dvs. $F' > 0$ overalt. Deriveres (29) m.h.p. U ser vi at dette er oppfylt:

$$(31) \quad F'(U) = (\beta\gamma U)^{\frac{1}{\gamma}-1} > 0$$

For å finne sammenhengen mellom λ_u^v og λ_u^* kunne vi nå regne ut $\lambda_u C/V$ og F' og brukt (17) for å finne λ_u^* . Det er imidlertid enklere å finne λ_u^* og λ_u^v direkte på samme måte som vi fant λ_u og λ_u^v ved (20) og (21). Vi får nå at

$$(32) \quad \lambda_u^* = u_i^* = a_i x_i^{\beta-1}$$

og

$$(33) \quad \lambda_u^v = \beta - 1$$

som vi ser er forskjellig fra λ_u^v bortsett fra det tilfellet der $\gamma = 1$, men dette siste tilfellet svarer til $U = 1 \cdot U = U$, dvs. at vi har en preferansestruktur som kan beskrives ved en funksjon av typen (2¹).

La oss illustrere forskjellen mellom λ_u^v og λ_u^* med et talleksempel. Anta $\beta = -1$ og $\gamma = 3$. Da er $\lambda_u^v = -4$ og $\lambda_u^* = -2$. At denne forskjellen er viktig kan illustreres ved formelen (1) for kalkulasjonsrenten. Anta $\rho = 1\%$ og konsumets vekstrate 3% . Da vil den riktige kalkulasjonsrente (funnet ved $\lambda_u^v = -4$ innsatt i (1)) være 13% , mens kalkulasjonsrenten en finner ved å bruke λ_u^* i formelen (1) blir 7% . Det er åpenbart at både sammensetningen og størrelsen av et lands investeringer vil avhenge merkbart av om kalkulasjonsrenten er 13% eller 7% .

6. Avsluttende merknader.

Hittil er det ikke sagt noe eksplisitt om det forutsettes et ordinalistisk opplegg (bare rankering av ulike godekombinasjoner) eller et kardinalistisk opplegg (målbar nytte). Imidlertid har betraktningene i del 2 og andre steder bare gått ut fra et indifferenskart som er dannet utelukkende på grunnlag av rankeringer av godekombinasjoner. Dette betyr at hele analysen holder ved et ordinalistisk opplegg.

Med et kardinalistisk opplegg menes som regel at det finns én bestemt nyttefunksjon (eventuelt bare gitt på en stigende lineær transformasjon nær) som gir den riktige beskrivelsen av individets preferanser. Til denne funksjonen svarer det også et indifferenskart, som imidlertid også kunne vært utledet av uendelig mange andre funksjoner (alle monotont stigende transformasjoner av den riktige nyttefunksjonen). For at vår analyse skal gjelde, kreves det bare at indifferenskartet

har den egenskapen at (2) og (12) holder for en av funksjonene som beskriver indifferenskartet. Det kan imidlertid tenkes at en vil reservere begrepene «konsumets grensenyttefleksibilitet» eller «pengenes grensenyttefleksibilitet» for elastisiteten av Langrange-multiplikatoren tilhørende den riktige nyttefunksjonen m.h.p. det totale konsumbeløp. I så fall kan en ikke bruke disse betegnelser på $\bar{\lambda}_u^v$ og $\bar{\lambda}_u^{v*}$ (med mindre $U = U^* =$ den riktige nyttefunksjonen), men bortsett fra dette påvirkes ikke våre resultater. Av dette går det fram at likhet eller forskjell mellom $\bar{\lambda}_u^v$ og $\bar{\lambda}_u^{v*}$ i og for seg ikke avhenger av om nytteteorien er kardinalistisk eller ordinalistisk. Når en opererer med et kardinalistisk opplegg, vil en imidlertid ofte ikke nøye seg med kravet på indifferenskartet gitt ved (2) og (12). En kan i tillegg kreve at det er den riktige nyttefunksjonen som skal kunne skrives på de separable formene vi hadde i (2) og (12). Men i så fall har den riktige nyttefunksjonen formen (2'), og da har vi sett at $\bar{\lambda}_u^v$ og $\bar{\lambda}_u^{v*}$ er like. I dette tilfellet (dvs. når (2') gjelder), har imidlertid indifferenskartet den egenskapen at $\bar{\lambda}_u^v$ og $\bar{\lambda}_u^{v*}$ er like selv om vi bare bruker et ordinalistisk opplegg, dvs. bruker indifferenskartet som utgangspunktet vårt. Dette bekrefter at likhet eller forskjell mellom $\bar{\lambda}_u^v$ og $\bar{\lambda}_u^{v*}$ er uavhengig av om nytteteorien oppfattes som kardinalistisk eller ordinalistisk. Det er således noe ufullstendig når det hevdes i Johansen (1967) angående mulighetene for å sette $\bar{\lambda}_u^v = \bar{\lambda}_u^{v*}$ at «med en kardinalistisk oppfatning av den nytteteori som ligger bak disse konsumfunksjonsberegningene, kan en slik assosiasjon begrunnes».

Vi har gått ut fra én bestemt preferansestruktur i hele analysen. Imidlertid vil $\bar{\lambda}_u^{v*}$ som regel beregnes på grunnlag av elastisiteter av markedets etterspørselsfunksjoner (jfr. (15)). Nå vil markedets etterspørsel etter et gode være summen av alle individenes etterspørsel etter dette godet. En kan således i en viss forstand si at $\bar{\lambda}_u^{v*}$ beregnet fra (15) gir uttrykk for en sammenveining av preferansene til ulike individer. Ved denne sammenveiningen inngår bl. a. den eksisterende inntektsfordeling. Når det gjelder $\bar{\lambda}_u^v$ behøver ikke den i det hele tatt å bygge på de enkelte individers preferanser. En kan godt tenke seg at myn-

dighetene legger til grunn en selvstendig «samfunnsmessig preferansestruktur» når det gjelder avveiningen av konsum over tid. Og selv om denne samfunnsmessige preferansestrukturen bygger på de enkelte individers preferanser, kan det godt tenkes at sammenveiningen kan være forskjellig fra den som kommer til uttrykk i markedets etterspørselsfunksjoner.

De noe løse betraktningene over er tilleggsmomenter som sammen med den øvrige analysen i artikkelen antyder at det er svært tvilsomt å bruke $\bar{\lambda}_u^{v*}$ slik denne kan beregnes fra (15) som anslag på $\bar{\lambda}_u^v$ i dynamiske optimaliseringsproblemer. Vi skal ikke her gå inn på alternative måter å anslå $\bar{\lambda}_u^v$ på, men en av de mer direkte måtene som peker seg ut er at det stilles spørsmål om sammenlikninger mellom alternative konsumbaner til den hvis preferansekart (og derigjennom $\bar{\lambda}_u^v$) en ønsker å kartlegge.

Referanser

- H. Bojer: «Notat om sammenhengen mellom Richard Stone's lineære utgiftsfunksjoner og Ragnar Frisch's «Complete Scheme for Computing All Direct and Cross Demand Elasticities in a Model with Many Sectors». *Memorandum fra Sosialøkonomisk Institutt*, 13. september 1966.
- S. Chakravarty: «Optimal Savings with Finite Planning Horizon». *International Economic Review*, 1962.
- R. Frisch: «A Complete Scheme for Computing All Direct and Cross Demand Elasticities in a Model with Many Sectors.» *Econometrica*, 1959.
- Dynamic Utility. *Econometrica*, 1964.
- H. A. J. Green: «*Consumer Theory*». Penguin Modern Economics, Middlesex 1971.
- G. M. Heal: «*The Theory of Economic Planning*». Amsterdam 1973.
- L. Johansen: «*A Multi-Sectoral Study of Economic Growth*». Amsterdam 1960.
- «*Investeringskriterier fra samfunnsøkonomisk synspunkt*». Planleggingsavdelingen, Finansdepartementet, Oslo 1967.
- «*Explorations in long-term Projections for the Norwegian Economy*». *Economics of Planning*, 1968.
- O. Lindstad og T. Sager: «Samfunnets kalkulasjonsrente — noen nye beregningsresultater». *Sosialøkonomen* (nr. 8), 1973.
- P. A. Samuelson: «*Foundations of Economic Analysis*». Harvard University Press 1947.
- J. Serck-Hanssen: «*Teorier for konsumentenes atferd*». Oslo 1964.
- K. Sydsæter: «*Matematisk analyse*». Bind II. Oslo 1973.
- J. Tinbergen: «Optimum Savings and Utility Maximization over Time.» *Econometrica*, 1960.

SAMFERDSELSDEPARTEMENTET

Konsulent I

TIL BUDSJETTAVDELINGEN,
2. BUDSJETTKONTOR.

Arbeidsområdet omfatter utredning og behandling av investeringsplaner og andre økonomisaker samt arbeid med det årlige statsbudsjett og statens langtidsbudsjett vedrørende Statsbanene og Televerket. Dessuten forestår kontoret behandlingen av subsidiebudsjettene for sjøverts ruter, innenlandske flyruter og ferjedrift. Stillingen gir god innføring i offentlig administrasjon og budsjettbehandling og medfører utstrakt kontakt med andre statsetater.

Søkerne bør ha høyere utdanning.

Nærmere opplysninger ved konsulent Mansrud i tlf 11 95 23 eller byråsjef Skar i tlf. 11 95 17.

Lønnsklasse 20.

*Søknader
innen 23. desember til
SAMFERDSELSDEPARTEMENTET,
Budsjettavdelingen, Myntgt. 2,
Oslo-Dep., Oslo 1.*

HANDELSDEPARTEMENTET

Saksbehandlerstilling

ledig for søker med høyere utdanning, fortrinnsvis sosialøkonom eller siviløkonom, i Avdelingen for utenrikshandel.

Arbeidet omfatter handelspolitiske og beslektede spørsmål i tilknytning til norsk utenriksøkonomi og internasjonal økonomisk samarbeid, herunder OECD og UNCTAD.

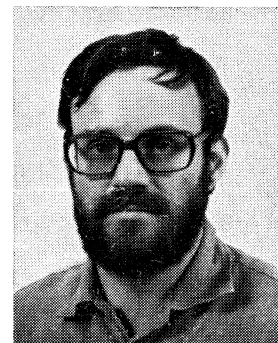
Gode språkkunnskaper, særlig engelsk.

Stillingen vil bli lønnet i lønnsklasse 17 eller 19.

Nærmere opplysninger i telefon 20 51 10 ved byråsjef Hertzberg Erichsen.

*Søknad sendes
HANDELSDEPARTEMENTET,
Adm. kontoret,
Postboks 8113, Oslo dep., Oslo 1
innen 30. desember 1974.*

Skattelegging av familier med to inntekter og statsbudsjettet for 1975 ¹⁾

AV
STIPENDIAT DIDRIK SEIP
SOSIALØKONOMISK INSTITUTT

Forslaget til statsbudsjett for 1975 er nok et eksempel på manglende hensyntagen til familier med to inntektstakere. Mens det i nasjonalbudsjettet forutsettes økt yrkesdeltaking blant gifte kvinner, fremmes det et skatteforslag som vil redusere motivasjonen for gifte kvinner til å delta i arbeidslivet. Budsjettforliket mellom Arbeiderpartiet og Kristelig folkeparti reduserer motivasjonen ytterligere. Ved siden av å foreta en enkel analyse, etterlyser forfatteren ytterligere utredning omkring skattlegging av to-inntektsfamilier.

1. Forsømt område.

a. Det finnes i dag et betydelig antall familier med to inntektstakere. Men det meste av diskusjonen omkring skattespørsmål dreier seg bare om enslige eller familier med én inntektstaker og evt. ulike antall barn. Diskusjonen omkring skattereformen av 1969 er etter min mening det mest alvorlige eksempel på slik begrenset analyse.

Siden det meste og beste av offisielle beregninger stammer fra Statistisk Sentralbyrå kan vi bruke deres publikasjon Artikler nr. 33 av Odd Aukrust og Hallvard Borgenvik som eksempel. Tabell 2 s. 23 gir tall for endring i realdisponibel inntekt som følge av skatteomleggingen.²⁾ I den delen av tabellen som gir en sammenligning med ujustert gammelt skattesystem vil en enslig inntektstaker som har bruttoinntekt 40 000 kr. komme dårligst fra skatteomleggingen. En slik skatteyder vil tape kr. 517. Jeg gjorde den gang en beregning for min egen familie med to like inntekter omkring 35 000 kr. brutto. En slik familie med ett barn tapte ved skatteomleggingen mellom ca. kr. 1 100 og kr. 1 700, avhengig av i hvor stor grad «hustrufradraget» ble brukt. Til sammenligning kan nevnes at en enslig skatteyder med bruttoinntekt kr. 35 000, tapte kr. 360 og en skatteyder med bruttoinntekt kr. 70 000 og ektefelle og ett barn tjente kr. 2 139 på skatteomleggingen.

b. Ved siden av de mer prinsipielle sidene av dette spørsmål finnes det også et mer nærliggende aspekt. I nasjonalbudsjettet for 1975 heter det bl. a.: Den totale sysselsettingen ventes å øke med omlag 12 000 årsverk i 1974 og 1975. Dette er en noe sterkere økning

enn den naturlige tilveksten av personer i yrkesaktiv alder. En har bl. a. forutsatt økt yrkesdeltaking blant gifte kvinner. (St.meld. nr. 1, 1974—75 s. 28.) Det er ikke redegjort for hvorledes dette skal komme i stand. Men om det ikke er tatt hensyn til virkningene av skatteendringene er det grunn til å tro at prognosen kan stå i motsetning til regjeringens forslag til handlinger.

Jeg skal i denne artikkelen først komme med noen enkle betraktninger om teorien for tilbud av arbeid for så å se nærmere på virkninger av Finans- og Tolldepartementets forslag til skatter for 1975.

2. Teori for tilbud av arbeid.

a. Teorien for tilbud av arbeid er lite sentralt i dagens norske sosialøkonomi. Dette henger vel sammen med at en vanlig teori for tilbud av arbeid av marginalistisk type (se f. eks. Frisch, Notatene ekskurs 5) må forutsette store muligheter for tilpasning av arbeidsmengden. Siden det nå er vanlig at det er en relativt fast sammenheng mellom type av arbeid og arbeidsmengden finnes det for det meste bare mulighet for alternative yrker eller arbeidsplasser. Siden arbeidstiden er noe av det som varierer minst fra arbeidsplass til arbeidsplass blir det lite naturlig å bruke teorien om arbeidstilbud som funksjon av lønn for å beskrive tilpasningen i arbeidsmarkedet. Tilbake står da bare valget mellom arbeid eller ikke arbeid. Men også for dette spørsmålet har det vært vanlig å anta at det foreligger få valgmuligheter.

b. For noen typer arbeidstakere må man imidlertid regne med at det foreligger relevante valg av typen

lønnet arbeid eller ikke. Dette gjelder generelt sett familier hvor det allerede er en inntektstaker, og hvor antallet inntektstakere kan økes ved at ektefelle eller barn tar lønnet arbeid. Dette gir seg blant annet uttrykk i at en rent empirisk finner at virkningen av lønnsendringer på tilbud av arbeid er vesentlig større for gifte kvinner enn for gifte menn.³⁾

I tråd med det som er nevnt ovenfor og siden analysen bare gjelder skatteendringer, skal vi anta at inntekt før skatt både for mannen og kvinnen er gitte størrelser. Skattereglene kan da bare påvirke de disponible inntektene etter skatt og hvorvidt familien vil basere seg på en eller to inntekter. Generelt kan vi da si at familien har valget mellom en inntekt som blir skattlagt i klasse 2, som gir disponibel inntekt D_0 , og en annen situasjon med to inntekter som skattlegges hver for seg, begge i klasse 1, som gir en disponibel inntekt D_1 . Appendiks 1 antyder en enkel sammenheng mellom mulighetene for økt inntekt og arbeidstilbud for slike familier. Som et sammendrag kan en si at tilbudet av kvinnelig arbeidskraft reduseres om den disponible inntekt i en inntektssituasjon (D_0) øker, og at tilbudet øker om den relative forskjell i inntekt i de to situasjonene ($a = (D_1 - D_0)/D_0$) øker, og omvendt.

c. Før vi går videre er det imidlertid grunn til å peke på at selv om det foreligger reelle valgmuligheter vil disse bli påvirket av mange andre faktorer enn lønn. I denne forbindelse tenker jeg spesielt på tilgangen av daginstitusjonsplasser for barn. Men både når det gjelder mengden av daginstitusjonsplasser for barn og en del andre relevante momenter for tilbudet av kvinnelig arbeidskraft, er disse av en slik natur at det tar lang tid å forandre dem vesentlig. (Utbyggingen av daghjem i 1974 ligger for øvrig etter planene.) Skattleggingen og dermed den disponible inntekten kan imidlertid forandres fra år til år i forbindelse med statsbudsjetter.

3. *Virkninger av forslaget til statsbudsjett for 1975.*

a. Teorien for tilbud av arbeid slik den er gjengitt i Appendiks 1 gir som resultat at om lønnsnivået generelt heves, (D_0 heves, a konstant) reduseres tilbudet av arbeid. En sammenligning mellom skattereglene for 1974 og de foreslåtte skattereglene for 1975 gir en skattelette som vil medføre heving av den disponible inntekten for inntekter opp til 200 000 kroner i skatteklasse 2. Dette vil altså medføre mindre tilbøyelighet for familiene til å tilby to arbeidstakere. Vi må altså vente å få redusert tilbudet av kvinnelig arbeidskraft ved en overgang fra 1974-regler til 1975-regler.⁴⁾

Det er imidlertid ikke på dette punkt at jeg vil rette min kritikk mot skatteforslaget. Om vi tenker oss at økt arbeidstilbud kan stamme fra en av to kilder, en

reduksjon i nivået for disponibel inntekt (D_0) eller fra en økning av det relative inntektstillegget (a), kan vi kalle den første en dytteeffekt og den siste en draeffekt. Den første effekten (dytteeffekten) har å gjøre med at desto lavere inntekt en familie har desto større grunn er det til å skaffe seg en økning i inntekten ved å tilby mer arbeid. Jeg vil nærmest gå ut fra at det ikke er politisk legitimt å benytte seg av en slik «dytteeffekt» for å skaffe den økte tilgangen på kvinnelig arbeidskraft som nasjonalbudsjettet forutsetter. Det er allikevel grunn til å merke seg at «dytteeffekten» virker negativt på tilbudet av kvinnelig arbeidskraft, slik at det kreves en økt virkning av «draeffekten» for å oppnå en bestemt økning i tilgangen av kvinnelig arbeidskraft.

b. Tabell 1 gir tall for virkningen av en families overgang fra en inntektstaker til to inntektstakere under forutsetning av at inntekten fra den første inntektstakeren ikke forandres. Tabellen bygger på Tabell 2a og 2b i St.prp. nr. 1, 1974—75 skatter og avgifter til statskassen, s. 4 og 5.⁵⁾ Kolonne V og VI gir størrelsen for motivasjonsfaktoren (a) etter henholdsvis 1974- og 1975-regler, for ulike inntektskombinasjoner. Kolonne VII gir den relative endringen i denne motivasjonsfaktoren.

Tabellen gir bare tall for inntektskombinasjoner der tilleggssinntekten ikke overstiger den første inntekten. Dette gir ikke noe fullstendig bilde av mulige inntektskombinasjoner. Ofte kan netto tilleggssinntekt overstige netto førsteinntekt fordi familien har store fradragsposter eller fordi familien i det som her er beskrevet som utgangssituasjon baserer seg på bare den minste bruttoinntekten.

For å vurdere slike inntektskombinasjoner ville det imidlertid være nødvendig å vite noe om fradragspostenes størrelse. For øvrig kan tabellen brukes også med fradragsposten ut over minstefradraget, idet en trekker slike fradragsposter men ikke minstefradraget fra førsteinntekten før tabellen brukes.

c. Tabellen viser at for mange inntektskombinasjoner er motivasjonsfaktoren (a) redusert. Det finnes imidlertid også inntektskombinasjoner der motivasjonsfaktoren er økt. Dette gjelder hovedsakelig førsteinntekter fra 45 000 til 60 000. I Appendiks 2 er det noen teoretiske betraktninger omkring mulighetene for å sammenligne ulike endringer i motivasjonsfaktorene. Det er også gitt et eksempel på en mulig sammenveining av endringene i motivasjonsfaktorer for ulike inntektskombinasjoner. Dette gir som resultat en gjennomsnittlig relativ endring i motivasjonsfaktoren på $\div 0,9\%$.

Det står nå igjen å vurdere hvorledes de endrede motivasjonsfaktorene virker på tilbudet av arbeidskraft. Vi kan ikke ut fra analysen i denne artikkelen si

Tabell 1. *Virkninger av Regjeringens skatteforslag.*

Brutto inntekt kr.		Samlede skatter for henholdsvis første inntekt og samlet inntekt kr.		Relativ økning i disponibelt beløp (a) %		Relativ endring i relativ økning i disponibelt beløp %
Inntekts-taker nr. 1	Inntekts-taker nr. 2	1974	1975	1974	1975	
I	II	III	IV	V	VI	VII
15000		2084	1511			
	15000	6400	5764	32.7	79.7	-3.7
20000		3523	2928			
	15000	7839	7180	64.8	63.0	-2.9
	20000	9278	8596	86.5	84.0	-2.9
25000		5003	4386			
	15000	9514	8752	52.5	51.6	-1.7
	20000	10953	10168	70.3	69.0	-1.8
	25000	12628	11740	86.9	85.6	-1.5
30000		6595	5953			
	15000	11534	10613	43.0	43.0	.0
	20000	12973	12029	58.2	57.9	-.5
	25000	14648	13601	72.4	72.2	-.3
	30000	16668	15462	85.1	85.2	.1
35000		8646	7656			
	15000	13624	12598	38.0	36.8	-3.3
	20000	15063	14014	51.5	49.9	-3.2
	25000	16738	15586	64.2	62.4	-2.7
	30000	18758	17447	75.5	73.9	-2.1
	35000	20348	19432	86.5	84.9	-1.8
40000		10556	9551			
	15000	16034	14743	32.3	32.2	-.4
	20000	17473	16159	44.4	44.0	-1.0
	25000	19148	17731	55.7	55.2	-.9
	30000	21169	19592	65.8	65.5	-.5
	35000	23258	21577	75.7	75.5	-.4
	40000	25668	23722	84.5	84.8	.4
45000		12466	11446			
	15000	18444	16383	27.7	28.5	2.7
	20000	19883	18304	38.7	39.2	1.3
	25000	21558	19876	48.9	49.4	1.0
	30000	23578	21737	58.1	58.7	1.2
	35000	25668	23722	67.0	67.7	1.1
	40000	28073	25867	75.0	76.2	1.7
	45000	30488	28012	82.9	84.7	2.2
50000		14556	13431			
	15000	20944	19123	24.3	25.5	4.8
	20000	22383	20539	34.3	35.3	2.6
	25000	24058	22111	43.7	44.6	2.1
	30000	26078	23972	52.1	53.2	2.1
	35000	28168	25957	60.3	61.5	1.8
	40000	30578	28102	67.7	69.3	2.4
	45000	32988	30247	75.0	77.1	2.8
	50000	35488	32482	82.0	84.6	3.2
60000		19376	17721			
	15000	26264	24003	29.0	29.6	3.3
	20000	27703	25419	28.7	29.1	1.3
	25000	29378	26991	36.9	37.2	.8
	30000	31398	28852	44.3	44.6	.8
	35000	33488	30837	51.4	51.8	.7
	40000	35898	32982	57.8	58.5	1.2
	45000	38308	35127	64.2	65.3	1.7
	50000	40808	37362	70.3	71.8	2.1
	60000	46128	42242	81.8	83.9	2.5
70000		24686	22351			
	15000	32074	29383	16.8	16.7	-.5
	20000	33513	30799	24.7	24.2	-1.7
	25000	35188	32371	32.0	31.4	-1.7
	30000	37208	34232	38.6	38.0	-1.4
	35000	39298	36217	45.0	44.4	-1.4
	40000	41708	38362	50.7	50.3	-.7
	45000	44118	40507	56.4	56.3	-.2
	50000	46618	42742	61.9	62.1	.3
	60000	51938	47622	72.3	72.9	.9
	70000	57748	53002	81.5	82.6	1.3

I	II	III	IV	V	VI	VII
80000		30396	27481			
	15000	38234	35263	14.3	13.7	-4.1
	20000	39723	36679	21.5	20.6	-4.4
	25000	41398	38251	28.2	27.1	-4.0
	30000	43413	40112	34.2	33.1	-3.4
	35000	45508	42097	40.1	38.8	-3.2
	40000	47918	44242	45.3	44.2	-2.4
	45000	50328	46387	50.5	49.7	-1.7
	50000	52828	48622	55.6	54.9	-1.1
	60000	58148	53502	65.0	64.7	-.5
	70000	63958	58882	73.5	73.5	.1
	80000	70168	64762	81.1	81.3	.3
90000		36506	33111			
	15000	44604	41553	12.9	11.5	-10.7
	20000	46043	42969	19.6	17.8	-8.9
	25000	47718	44541	25.8	23.9	-7.5
	30000	49738	46402	31.3	29.4	-6.3
	35000	51828	48387	36.8	34.7	-5.7
	40000	54238	50532	41.6	39.7	-4.7
	45000	56648	52677	46.5	44.7	-3.8
	50000	59148	54912	51.1	49.6	-3.1
	60000	64468	59792	59.9	58.6	-2.2
	70000	70278	65172	67.7	66.7	-1.5
	80000	76488	71052	74.8	73.9	-1.2
	90000	82808	77342	81.7	80.5	-1.5
100000		42826	39241			
	15000	51064	47933	11.8	10.4	-12.2
	20000	52503	49349	18.1	16.3	-9.8
	25000	54178	50921	23.9	21.9	-8.2
	30000	56198	52782	29.1	27.1	-6.9
	35000	58288	54767	34.2	32.1	-6.2
	40000	60698	56912	38.7	36.8	-5.0
	45000	63108	59057	43.2	41.4	-4.1
	50000	65608	61292	47.6	46.0	-3.4
	60000	70928	66172	55.8	54.4	-2.4
	70000	76738	71552	63.1	62.0	-1.7
	80000	82948	77432	69.7	68.8	-1.3
	90000	89268	83722	76.2	74.9	-1.7
	100000	95728	90102	82.4	80.9	-1.8
125000		58604	55556			
	15000	67442	64998	9.3	3.0	-13.8
	20000	68881	66414	14.6	13.2	-10.1
	25000	70556	67986	19.7	18.1	-7.9
	30000	72576	69847	24.1	22.6	-6.3
	35000	74666	71832	28.5	27.0	-5.5
	40000	77076	73977	32.4	31.1	-4.2
	45000	79486	76122	36.3	35.2	-3.1
	50000	81986	78357	40.1	39.2	-2.3
	60000	87306	83237	47.1	46.5	-1.3
	70000	93116	88617	53.4	53.2	-.5
	80000	99326	94497	59.2	59.1	-.1
	90000	105646	100787	64.7	64.5	-.4
	100000	112106	107167	70.0	69.7	-.5
	125000	128484	124232	83.0	81.1	-2.3
150000		74219	72453			
	15000	83517	82305	7.5	6.6	-11.8
	20000	84956	83721	12.2	11.3	-7.9
	25000	86631	85293	16.6	15.7	-5.6
	30000	88651	87154	20.5	19.7	-4.0
	35000	90741	89139	24.4	23.6	-3.1
	40000	93151	91284	27.8	27.3	-1.8
	45000	95561	93429	31.2	31.0	-.8
	50000	98061	95664	34.5	34.5	.1
	60000	103381	100544	40.7	41.1	1.1
	70000	109191	105924	46.2	47.1	1.9
	80000	115401	111804	51.2	52.4	2.3
	90000	121721	118094	56.1	57.2	2.0
	100000	128181	124474	60.8	61.9	1.8
	125000	144559	141539	72.1	72.1	-.0
	150000	160634	158846	83.9	82.0	-2.2
200000		107159	107325			
	15000	117057	117577	5.5	5.1	-6.8
	20000	118496	118993	9.3	9.0	-3.6
	25000	120171	120565	12.9	12.7	-1.7
	30000	122191	122426	16.1	16.1	-.3
	35000	124281	124411	19.3	19.3	.4
	40000	126691	126556	22.0	22.4	1.7
	45000	129101	128701	24.8	25.5	2.6
	50000	131601	130936	27.5	28.5	3.4
	60000	136921	135816	32.6	34.0	4.4
	70000	142731	141196	37.1	39.0	5.1
	80000	148941	147076	41.2	43.4	5.5
	90000	155261	153366	45.1	47.4	5.1
	100000	161721	159746	48.9	51.3	4.9
	125000	178099	176311	58.2	59.9	2.9
	150000	194174	194118	67.8	68.2	.5
	200000	227714	229390	85.6	84.1	-1.7

noe om størrelsen av endringen i tilbudet av arbeidskraft. Grunnen til dette er at selv om vi kan si noe om endringene i motivasjonsfaktorene, vil de ikke kunne si noe om hvor ofte motivasjonsfaktorene passerer de kritiske størrelsene for om de enkelte familiene vil tilby mer arbeidskraft eller ikke. Det må allikevel være grunn til å anta at endringene i skattereglene fra 1974 til de foreslåtte reglene for 1975 vil medføre redusert motivasjon (draeffekt), slik at vi må regne med redusert tilbud av arbeidskraft. I tillegg kommer så at disponibel inntekt er økt og dermed behovet for ekstraintekt (dytteeffekten) er redusert. Alt i alt må altså utformingen av forslaget til skatteregler for 1975 sies å stå i motsetning til nasjonalbudsjettets utsagn om økt tilgang av kvinnelig arbeidskraft.

Tabellen viser også et så usystematisk resultat m.h.t. virkningene for to-inntektsfamilier at det er grunn til å stille spørsmål om i hvor stor grad slike familier er vurdert spesielt i forbindelse med forslagene til skattereglemdringer. Så vidt jeg vet finnes det intet regnemaskinprogram som gir som resultat skattereglenes virkninger på to-inntektsfamilier. Finansminister Per Kleppe har for øvrig allerede innrømmet at det ikke var tenkt på tilbudet av kvinnelig arbeidskraft under utarbeidelsen av skatteforslaget. (I diskusjonen etter et foredrag i Statsøkonomisk Forening 14/10 1974.)

4. *Noen betraktninger om skattlegging av to-inntektsfamilier.*

a. Problemene omkring skattlegging av lønnsinntekt må sies å være knyttet til den type økonomisk system vi har i Norge. Dvs. at problemene er knyttet til det forhold at lønnsinntekt har to vesensforskjellige funksjoner. For det første er lønnsinntekt motivasjonsfaktor for arbeid. For det annet er lønnsinntekt for de fleste en hovedinntektskilde og dermed bestemmende for forbruket. Ved siden av å virke på det generelle etterspørselsnivået vil skattleggingen også kunne virke omfordelende på mulighetene til forbruk. Progresjon i skattesystemet (marginalskatt høyere enn gjennomsnittsskatt) vil gi en jevnere fordeling av disponibel inntekt enn av bruttoinntekt. Grunnlaget for å kunne gjøre dette uten å komme i for stor konflikt med det arbeidsgenererende aspekt av inntekten, er slike forhold som nevnt i 2a som reduserer sammenhengen mellom lønnsinntekt og tilbudet av arbeid. Et ideal ville her være å gi en disponibel inntekt som var uavhengig av bruttoinntekt. En slik inntektsomfordeling måtte vi imidlertid regne med at ville få en meget stor innvirkning på tilbudet av arbeid, slik at det blir et avveiningsspørsmål om hvor langt en vil gå med utjamningen. Forslaget til skatter for 1975 tyder på at

regjeringen mener at det nå er gått for langt, i og med at det for eksempel gis mer enn tre ganger så stor skattelette for en bruttoinntekt på 90 000 i forhold til skatteletten for en bruttoinntekt på 45 000 (3 395 kr. mot kr. 1 020 kr., skattekasse 2).

Vår nåværende skattesystem har også en omfordeling til familier med flere medlemmer, særlig om en tar med barnetrygden. Det gis støtte i to former som reduksjon i skatt og som kontant tilskudd. Med det nåværende skattesystem er tilskuddet til dem som har hjemmeverende hustru varierende med inntekten, mens tilskuddet til familier med mindreårige barn er uavhengig av inntekten. Før den siste store skatteomleggingen var det også slik at tilskuddet til mindreårige barn varierte med inntekten. Siden begge støtteformene begrunnes med hensynet til barna er det vel egentlig liten grunn til at tilskuddene skulle øke med økende inntekt.

b. Når en skal komme med forslag om endringer i skattesystem er det mange forhold som må tas i betraktning. Ett av de viktigste er at mange har tilpasset seg det allerede eksisterende system, og at for store forsøk på å endre tilpasningen vil virke urettferdig for mange. Jeg vil derfor ikke gå så langt som å anbefale at man med en gang innfører det system for differensiert skatt etter familiesituasjonen som jeg mener er naturlig. Men som et mål for en omlegning på noe lengre sikt, men innenfor det økonomiske system vi har i Norge, vil jeg foreslå et system med bare en skattekasse og at all støtten til barnefamilier gis i form av barnetrygd. Hvorvidt denne skulle være inntektsbeskattet eller ikke ser jeg på som et utjamningsspørsmål og skal derfor ikke diskutere det nærmere her.

På mellomlang sikt mener jeg støtten til familier med hjemmeverende hustruer bør gis i form av en fast kronedifferanse mellom skattekasse 1 og skattekasse 2. Som et første skritt i denne retningen med virkning for året 1975 mener jeg at støtten til hjemmeverende hustruer, differansen mellom skattekasse 1 og skattekasse 2, ikke bør overstige f. eks. kr. 3 500. Jeg vil anta at en slik skjerpning av skatten på de høyere inntekter i skattekasse 2 kunne tilsvare en økning i barnetrygden på kr. 200 for første barn. Dette ville gi bedret økonomisk situasjon for alle barnefamilier med brutto inntekt under kr. 65 000 i skattekasse 2 og i alle to-inntektsfamilier med barn. Dette ville også bedre motivasjonsfaktoren (draeffekten) for gifte kvinner hvis mann tjente fra kr. 65 000 og oppover. For å øke motivasjonen for de lavere inntektsnivåene, hvor de økonomiske forhold kanskje spiller størst rolle, måtte man imidlertid ta i bruk andre virkemidler. Ett virkemiddel som er høyst relevant i denne sammenheng er «fradrag i hustrus inntekt for faktiske utgifter på grunn av barn».

c. Siktemålet med denne artikkelen var for det første å få istand en endring av skatteforslagene for 1975⁶), dernest håper jeg på bedre regler for 1976. Det går derfor ikke an å avvise problemstillingen i denne artikkelen ved å henvide til det såkalte familiebeskatningsutvalget. Innstillingen fra dette utvalget kan ikke ventes å foreligge før etter at budsjettet for 1976 er behandlet. Ut fra problemene omkring omlegging av skattesystemet som nevnt ovenfor er det også for denne tid grunn til å motarbeide en for stor forskjell mellom skattekasse 1 og skattekasse 2.

Et annet formål med den artikkelen er å trekke frem noen sider av problemene omkring skattelegging av to-inntektsfamilier. Det er her behov både for teoretiske og praktiske utredninger. Det ville i denne forbindelse være interessant å se hvorledes Finansdepartementet, som jo har kontroll med mesteparten av utredningskapasiteten på dette område, ser på sammenhengene mellom nasjonalbudsjettets plan om økt sysselsetting av gifte kvinner og forslagene til skatter for 1975.

Appendiks 1. Teori for tilbud av arbeid.

Spesialtilfelle med en familie med valg mellom en fast inntekt fra en arbeidstaker og en annen fast inntekt fra to arbeidstakere.

Arbeidsofferet for de to tilfellene antas gitt.

Vi antar at en familie vil tilby mer arbeid når tillegget i arbeidsoffer ($\Delta\theta$) er mindre enn tillegget i nytten av pengetillegget (ΔN).

$$(1) \quad \Delta\theta < \Delta N$$

Vi antar videre at om vi kan øke ΔN for en gruppe familier vil (1) bli oppfylt for flere av dem. Dvs. at om den deriverte av ΔN m.h.p. handlingsparametrene er positive vil en økning av disse gi øket arbeidstilbud, og omvendt.

Når det er en arbeidstaker i familien settes den disponible inntekten lik D_0 . Det relative tillegget i disponibel inntekt når det er to inntektstakere i familien settes lik a , slik at den samlede disponible inntekten da er lik $D_1 = D_0(1 + a)$. Vil vi anta at forutsetningene for å bruke begrepet pengenes grensenytte (ω) er til stede slik at

$$(2) \quad \Delta N = \int_{D_0}^{D_0(1+a)} \omega(D) dD$$

gir uttrykk for tillegget i nytte som stammer fra en økning i den disponible inntekten fra D_0 til $D_0(1 + a)$. Ved å derivere (2) får vi:

$$(3) \quad \frac{d\Delta N}{da} = D_0\omega(D_0(1 + a)),$$

$$(4) \quad \frac{d\Delta N}{dD_0} = (1 + a)\omega(D_0(1 + a)) - \omega(D_0)$$

(3) sier at om den disponible inntekten i utgangssituasjonen (én inntektstaker i familien) og pengenes grensenytte (når det er to inntektstakere i familien) begge er positive så vil en økning i det relative inntektstillegget (a) gi en økning i nytten av pengetillegget (ΔN). Siden det er naturlig å anta begge de nevnte størrelsene positive vil en økning i det relative inntektstillegget (a) medføre økt tilbud av arbeid.

(4) Sier noe om hva som skjer ved et tillegg i begge de disponible inntektsstørrelsene, når forholdet mellom dem holdes konstant. Når pengenes grensenyttefleksibilitet er mindre enn minus en, som et gjennomsnitt for det relevante området, vil $\frac{d\Delta N}{dD_0}$ være negativ. Det er derfor grunn til å mene at en økning i det generelle nivået for disponibel inntekt vil medføre redusert arbeidstilbud.

Disse resultatene ligger nær opptil både standard og nyere arbeidstilbudsteori. Se f. eks. Olav Magnussen: Hovedtrekk i nyere arbeidsmarkedsteori, Sosialøkonomen nr. 5, 1974, s. 21—27, spesielt s. 26. Den spesifikke utformingen av problemet i tilknytning til det aktuelle problemet gjør det imidlertid mulig å trekke noe skarpere konklusjoner enn det som ville være mulig på grunnlag av f. eks. Magnussens opplegg.

Appendiks 2. Sammenveining av endringer i motivasjonsfaktorene.

For å se på mulighetene for en sammenveining av endringene i motivasjonsfaktorene skal vi gjøre den (ikke urimelige) forutsetning at pengenes grensenyttefleksibilitet ω er konstant. Nyttefunksjonen N får da følgende egenskaper:

$$(5) \quad \begin{aligned} N' &= \omega; \quad N' = \omega(D) = D^{\omega}; \\ N &= \frac{1}{1 + \omega} D^{1+\omega} + C \end{aligned}$$

(C er vilkårlig konstant.)

Dette gir følgende resultater for de deriverte av tilleggsnyttens.

$$(6) \quad \frac{d\Delta N}{da} = D_0\omega(D_0(1 + a)) = D_0(D_0(1 + a))^{\omega}$$

$$(7) \quad \begin{aligned} \frac{d\Delta N}{dD_0} &= (1 + a)\omega(D_0(1 + a)) - \omega(D_0) \\ &= (1 + a)D_0^{\omega}(1 + a)^{\omega} - D_0^{\omega} = D_0^{\omega}((1 + a)^{1+\omega} - 1) \end{aligned}$$

Elastisitering av tilleggsnyttens gir:

$$(8) \quad \begin{aligned} \frac{d\Delta N}{da} \frac{a}{\Delta N} &= \frac{aD_0(D_0(1 + a))^{\omega}}{\frac{1}{1 + \omega} D_0^{1+\omega}((1 + a)^{1+\omega} - 1)} \\ &= \frac{a}{1 + a} (1 + \omega) \frac{1}{1 - (1 + a)^{-1-\omega}} \end{aligned}$$

$$(9) \quad \frac{d\Delta N}{dD_0} \frac{D_0}{\Delta N} = \frac{D_0^{\tilde{\omega}+1}((1+a)^{1+\tilde{\omega}}-1)}{\frac{1}{1+\tilde{\omega}} D_0^{1+\tilde{\omega}}((1+a)^{1+\tilde{\omega}}-1)} \\ = 1 + \tilde{\omega}$$

Disse resultatene antyder at om en skal sammenlikne virkningene for ulike inntektskombinasjoner bør en bruke de relative endringene i motivasjonsfaktorene. Som en første forsøk på sammenveiling skal vi se på det jeg har kalt «draeffekten» (se 3a).

Som et sammenveilingsgrunnlag har jeg ikke funnet bedre tall enn resultatene for skattelikningen for inntektsåret 1972. (Se St. prp. nr. 1, 1974—75. Skatter og avgifter til statskassen. Vedlegg 1 tabell 3, s. 49.) Her finnes det imidlertid ikke tall for antall skatteyttere fordelt på inntekt og klasse.

Den mest systematiske variasjonen av motivasjonsfaktoren henger sammen med ulike førsteinntekter. Jeg skal derfor bruke oppjusterte tall fra skattelikningen 1972 for alle skatteyttere som anslag for relativ fordeling av skatteyttere etter førsteinntekt. Nettoinntekten fra dette året er justert for inntektsøkningen frem til 1975 og med minstefradraget (anslått inntektsøkning 1972—75, 35%). Siden det ikke foreligger noen tall for inntektskombinasjoner vil jeg bare bruke en anneninntekt for hver førsteinntekt og har valgt den minste tilleggsinntekt (brutto) som finnes i tabell 1. og som er større enn eller lik en tredjedel av førsteinntekten. Som resultat (se tabell 2) får vi et veiet gjennomsnitt av de relative endringene i motivasjonsfaktorene på minus 0,9%. Om vi hadde regnet inntekt nr. 2 konstant lik kr. 15 000,— ville gjennomsnittet blitt minus 0,8% og for 2.-inntekter lik kr. 20 000,— tilsvarende minus 1,4%.

En tilsvarende sammenveiling av dytteeffekten gir en gjennomsnittlig endring i disponibel inntekt på 3,8%. Som før nevnt burde muligens sammenlikningen her vært med inntekts justerte 1974-regler, men siden stortingsproposisjonen ikke inneholder noen slik sammenlikning skal også jeg tillate meg en direkte sammenlikning. Om vi setter $\tilde{\omega} = -2,5$ og den gjennomsnittlige a fra tabell 2 lik 0,5 får vi

$$\frac{d\Delta N}{da} \frac{a}{\Delta N} = 0,6$$

og

$$\frac{d\Delta N}{dD_0} \frac{D_0}{\Delta N} = -1,5.$$

Dette gir oss en samlet virkning

$$\frac{\Delta \Delta N}{\Delta N} = (0,6 \cdot (-0,9) + (-1,5)(3,8)) \frac{1}{100} = -0,0624.$$

Dvs. at endringene fra 1974-regler til regjeringens forslag til 1975-regler betyr en reduksjon i pengemotivasjonen for gifte kvinners arbeidstilbud på ca. 6%.

Tabell 2. Samlet endring i motivasjonsfaktoren.

Inntektsintervall (Brutto) 1975	Inntektskombinasjon 1975		Relativ endring i motivasjonsfaktoren	Veiegrunnlag 0/00
	Nr. 1	Nr. 2		
10 000— 17 500	15 000	15 000	—3,7	84
17 500— 22 500	20 000	15 000	—2,9	90
22 500— 27 500	25 000	15 000	—1,7	90
27 500— 32 500	30 000	15 000	+0,0	89
32 500— 37 500	35 000	15 000	—3,3	91
37 500— 42 500	40 000	15 000	—0,4	95
42 500— 47 500	45 000	15 000	+2,7	85
47 500— 55 000	50 000	20 000	+2,6	118
55 000— 65 000	60 000	20 000	+1,3	102
65 000— 75 000	70 000	25 000	—1,7	59
75 000— 85 000	80 000	30 000	—3,4	29
85 000— 95 000	90 000	30 000	—6,3	29
95 000—112 500	100 000	35 000	—6,2	15
112 500—137 500	125 000	45 000	—3,1	15
137 500—175 000	150 000	50 000	+0,1	1
175 000 og over	200 000	70 000	+5,1	8
Tilsammen veiet sum			—0,9	1 000

Appendiks 3. Virkningene av Stortingets vedtak om skatter osv. for 1975.

Som kjent gikk flertallet i finanskomitéen inn for et annet skatteopplegg enn regjeringen. Budsjettforliket mellom Arbeiderpartiets og Kristelig Folkepartis fraksjoner medførte en svak skjerpning av skatteleggingen på de høyere inntektsnivåer. Siden skjerpningen kom på et lavere inntektstrinn i klasse 1 enn i klasse 2 reduserte de vedtatte skatteregler for 1975 motivasjonsfaktoren ytterligere i forhold til regjeringens forslag.

Tabell 3 gir en oppstilling over endringene i motivasjonsfaktorene for ulike inntektstyper. Det vedtatte forslaget for 1975 er sammenliknet med reglene for 1973 og 1974.

Hvis en også trekker inn resultatene fra appendiks 2, ser en at for alle de ulike typene av inntektskombinasjoner er tallverdien av den gjennomsnittlige endringen i motivasjonsfaktoren minst ved endringen fra 1974-regler til regjeringens forslag til 1975-regler. Dernest kommer endringen fra 1974-regler til de vedtatte regler for 1975. Størst virkning har endringen fra 1973-regler til de vedtatte regler for 1975. Dette vil si at det har vært en stadig nedgang i motivasjonsfaktoren fra 1973 til 1974 til regjeringens forslag for 1975 til de vedtatte regler for 1975. Når en så setter dette i sammenheng med skatteomleggingen 1969/70 (se 1a) er det grunn til å stille spørsmål om det føres en bevisst politikk fra Stortinget for å redusere gifte kvinners motivasjon til å delta i arbeidslivet utenfor hjemmet.

Tabell 3. *Endringer i relativ inntektsøkning (draeffekt=a) ved skatteendringer. Sammenlikning av reglene for årene 1973 og 1974 med Stortingets vedtak for året 1975.*

Veie- grunnlag	Anneninntekt Førsteinntekt	15 000		20 000		$\geq 1/3$ av førsteinntekt ⁷⁾	
		1973/1975	1974/1975	1973/1975	1974/1975	1973/1975	1974/1975
84	15 000	-5,9	-3,7	-3,2	-3,7	-5,9	-3,7
90	20 000	-3,9	-2,9	-3,5	-2,9	-3,9	-2,9
90	25 000	-0,6	-1,7	-0,9	-1,8	-0,6	-1,7
89	30 000	+1,7	+0,0	+0,9	-0,5	+1,7	+0,0
91	35 000	-0,9	-3,3	-1,3	-3,2	-0,9	-3,3
95	40 000	-1,0	-0,4	-1,4	-1,0	-1,0	-0,4
85	45 000	-1,0	+2,7	-1,4	+1,3	-1,0	+2,7
118	50 000	-1,0	+4,8	-1,6	+2,6	-1,6	+2,6
102	60 000	-2,2	+3,0	-2,5	+1,1	-2,5	+1,1
59	70 000	-6,5	-2,2	-5,6	-2,8	-3,5	-2,6
29	80 000	-11,0	-7,6	-8,6	-6,7	-4,5	-4,7
29	90 000	-13,4	-14,4	-9,8	-11,2	-5,0	-7,6
15	100 000	-14,6	-15,8	-10,4	-11,9	-3,8	-7,0
15	125 000	-5,6	-15,9	-2,3	-11,0	+4,7	-2,7
1	150 000	+8,0	-17,7	+7,2	-11,1	+10,8	-0,3
8	200 000	+35,5	-17,7	+21,9	-9,6	+16,0	+4,1
1 000	Gjennomsnitt	-2,5	-1,4	-2,3	-1,8	-1,8	-1,0

Fotnoter

¹⁾ Fremstillingen har nytt godt av kommentarer fra flere personer som fortjener takk for dette, spesielt vil jeg nevne at Vidar Christiansen har bidratt til det analytiske apparat. Men forfatteren er som vanlig alene ansvarlig for mulige feil osv.

²⁾ 1970-kroner skatteyttere med beste reduksjonstabell, alle barn under 16 år, kun minstefradrag. Andre forutsetninger er: bare lønnsinntekt, ingen skattefri sparing, én inntektstaker i familien, ingen formue, prisstigning 5,8 pst.

³⁾ I en artikkel i American Economic Journal av T. J. Sargent og N. Wallace (Vol. 64 No 2, May 1974 s. 251) heter det blant annet (s. 252): Recent work (see Boskin, 1973a, and Robert Hall) suggests that the wage elasticity of wives' market labour supply is positive and much larger than that of husbands. Thus, tax-induced reduction in the after-tax wage directly reduce female labor supply. This is reinforced by two indirect effects: the reduction in time spent in the market reduces learning-by-doing (i.e., reduces gains in market productivity generated during time devoted to market work, and/or accelerates the depreciation of market skills relative to home skills (see Jacob Mincer and Solomon Polachek). Both indirect effects reduce the wage, and hence female market labor supply, still further.

⁴⁾ Dette er imidlertid ikke nødvendigvis den relevante sammenlikningen. Vi er mer interessert i en sammenlikning av 1974-reglene anvendt i 1974 og 1975-reglene anvendt i 1975.

En mulighet ville da være å sammenligne 1974-reglene justert for ventet lønnsøkning i 1975-reglene. Dessverre foreligger det ikke i de offisielle dokumentene (St. prp. nr. 1 og St. meld. nr. 1 1974—75) noen tall for skatt av et eventuelt inntektsjustert 1974-regelsett. Et visst inntrykk er det allikevel mulig å danne seg ved å sammenligne den gjennomsnittlige skatteprosent ved inntekt 30 000 i 1974-regler og ved 35 000 i 1975-regler. Dette gir en nedgang i den gjennomsnittlige skatteprosent fra 22,0 til 21,9. Tilsvarende er den gjennomsnittlige skatteprosent i 1974-regler for bruttoinntekt 60 000 32,3 pst. og for 70 000 i 1975-regler 31,9 pst. Dette antyder at de foreslåtte skatteregler for 1975 medfører en skattelette også i forhold til skattereglene for 1974 når disse reguleres med ca. 17 pst. (som antydnet i nasjonalbudsjettet). Betraktet på denne måten blir skatteletten vesentlig mindre, men det er vel allikevel grunn til å betrakte forslagene til skatteregler for 1975 som et forsøk på å redusere skattene. Jeg skal altså gå ut fra at meningen har vært å gi en økt disponibel inntekt som i vår analyse vil gi redusert tilbud av arbeid.

⁵⁾ Også her burde vi muligens ha sammenlikning med inntektsjusterte 1974-regler, men siden det her er to inntekter som skal justeres, og justeringene har motsatt virkning, kan vi lettere bruke en direkte sammenlikning mellom 1974-regler og 1975-regler.

⁶⁾ En tidligere versjon er sendt til blant andre formannen i Stortingets finanskomité (etter oppfordring). En vurdering av Stortingsvedtaket om skatter for 1975 er gitt i appendiks 3.

⁷⁾ Inntektskombinasjonene er angitt i tabell 2.

Økonomikonsulent i Gjøvik kommune

Stillingen som økonomikonsulent ved finansrådmannens kontor er ledig for tiltredelse snarest. Stillingen ønskes besatt med en siviløkonom eller sosialøkonom. Økonomikonsulenten vil ved siden av vanlig saksbehandling bl.a. få arbeide med budsjett og langtidsbudsjettering samt kostnadskontroll ved de tekniske eater. Tidligere praksis fra kommunalt arbeid er en fordel. Nærmere opplysninger kan gis av finansrådmannen.

Stillingen er plassert i l.kl. 20-22 i det offentlige regulativ etter nærmere avtale. Begynnerlønn i l.kl. 20 er kr. 65 630,— og topplønn i l.kl. 22 er kr. 78 620,—. Ansettelse skjer på vanlig kommunale vilkår med bl.a. 1 års prøvetid. Pensjonsordning med 2% trekk. Eventuelle krav om alderstillegg bes tatt med i søknaden. Kommunen er behjelpelig med å skaffe bolig.

Søknad sendes innen 19.12 1974 til
FINANSRÅDMANNEN I GJØVIK

DEBATT

EN KOMMENTAR TIL
AMANUENSIS TORE LINDHOLT'S
«BOKANMELDELSE».

AV

OLAV MAGNUSSEN

I septembernummeret 1974 av «Sosialøkonomen» hadde amanuensis Tore Lindholt en bokanmeldelse som var nesten like stor som en vanlig artikkel.

Vanligvis gjelder bokanmeldelser av denne størrelse betydelige verk sosialøkonomer generelt ville ha stort faglig utbytte av å lese. Ikke slik denne gang. For Tore Lindholt har valgt å å anmelde en bok som i stor utstrekning brukes på det mest elementære plan i dagens sosialøkonomiundervisning, den som foregår på økonomisk-administrativ linje ved våre distrikthøgskoler og som elementær til å være beregnet på. Boka er: Samfunnsanalyse og økonomisk teori» av A. Dedekam. jr.

Ettersom svært få universitetsutdannede økonomer vil lese denne boka, til det er den som sagt for elementær, kan det ikke ha vært Lindholts mening å informere sine kolleger om dette verk. Nei, gjennom sin mildest talt harde omtale vil han meddele at

Undervisningen i sosialøkonomi på distrikthøgskolen ikke holder faglige mål.

Denne holdning underbygges av følgende sitater fra Lindholts anmeldelse:

«Dersom en skulle driste seg til å foreta en vurdering av

økonomiundervisningen ved distrikthøgskolene ut fra disse bøkene, kan det synes som at den er både for ambisiøst lagt opp og at man i for liten grad har maktet å frigjøre seg fra det opplegg som følges ved økonomistudiet ved universitetet». «På den annen side synes de mer fundamentale problemstillinger og helheten i faget å komme i bakgrunnen. Ambisjonsnivået (bør) dempes ned slik at det blir mulig å få berøring med mulighetsområdet».

Vi som arbeider med dette faget i distrikthøgskolene er takknemlige for gode råd og vink, og er stadig på leting etter undervisningsmetoder og undervisningsopplegg som kan gi studentene en innføring i de fundamentale problemstillinger i sosialøkonomien på en slik måte at faget fremstår som en helhet. Dette har ført til at vi har tatt ut av pensum den innføringsbok i mikro-økonomi som Lindholt nevner i sin omtale av Dedekams bok og eksperimenter nå med andre opplegg. Når det gjelder den boka Lindholt omtaler, så vil jeg gi ham rett i mye av den kritikk han retter mot boka. Saken er at vi lenge har vært klar over mange av disse svakhetene, og har gjort studentene oppmerksomme på

disse under forelesningene i den grad de ikke er rene pirk, som en del av Lindholts innvendinger er. Hvorfor da anta boka når det faktisk finnes bedre bøker på norsk? Først og fremst fordi boka er nokså komplett (bortsett fra inflasjon) når det gjelder de emner som bør dekkes. For det andre er den mer i bruk som referansebok, dvs. som oversikt, mer enn som en pensumbok, over de emner studentene bør kunne. Flere andre bøker brukes derfor i undervisningen. Dette gjelder bl.a. Fritz Holthes «Sosialøkonomi», Leif Johansen «Offentlig økonomi» og de velkjente bøkene til Preben Munthe. I tillegg inntar Norges Økonomi Etter Krigen en sentral plass, noe som også gjelder de årlige nasjonalbudsjett og Økonomisk Utsyn.

I forelesninger forsøker vi hele tiden å trekke inn aktuelle eller historiske situasjoner som belyser de sammenhenger modellene beskriver. Så langt råd er har vi derfor forsøkt å dempe ambisjonsnivået i forhold til universitetet, og tror etter å ha rettet noen eksamensoppgaver at det er mulig å komme i kontakt med mulighetsområdet.

Pensum, eller som jeg foretrekker å kalle det referanserammen, i mikroøkonomien representerer fremdeles et stort

problem. De bøkene vi har i bruk for tiden er alt for spesielle eller for ambisiøse i sitt opplegg. Det er antakelig få lærere ved distriktshøgskolene som er fornøyd med det opplegget vi har for tiden, og jeg vil tro at de fleste arbeider med å forandre det. Men dette tar tid, særlig med de små personalres-

sursene vi har til rådighet i dette faget.

Tross alt har ikke distrikthøgskolene vært i virksomhet i mer enn 5 år, og fikk påtvunget seg et opplegg i sosialøkonomi utarbeidet med bakgrunn i NHH's kursvirksomhet. Det er derfor godt mulig at vår undervisning ikke holder mål faglig

eller pedagogisk, men jeg synes likevel at en slik påstand bør settes fram på et noe sikrere grunnlag enn det empiriske materialet Lindholt har klart å samle sammen, et materiale som vel også Lindholt må være enig i, har liten relevans som mål for resultatet i en eller annen forstand.

ERRATA:

Rettelser til «Kritiske merknader til norsk energipolitikk» av Asbjørn Rødseth og Steinar Strøm. Sosialøkonomen nr. 9/74 side 5–17.

Redaksjonen beklager at i denne artikkelen snek det seg inn fem trykkfeil hvor meningsinnholdet ble forandret.

1. I sammendraget side 5 står:

«Med utgangspunkt i et konkret prosjekt indikeres det at kraftutbyggingens omfang har vært stort»

Det skal stå:

«... omfang har vært for stort».

2. I formel (7) side 12 står:

$$\frac{\dot{p}}{p} = (aa_I + n_L) \frac{E_F}{-\epsilon_F} + \frac{n(1 - E_F)}{-\epsilon_F}$$

Det skal stå:

$$\frac{\dot{p}}{p} = (aa_I + n \cdot L) \frac{E_F}{-\epsilon_F} + \frac{n(1 - E_F)}{-\epsilon_F}$$

3. I 6. linje ovenfra, 2. spalte side 13 står:

«... skal være lik den direkte kostnaden q/σ ...»

Det skal stå:

«... skal være lik den direkte kostnaden $qq(t)/\sigma$...»

4. I 3. avsnitt nedenfra 2. spalte side 14 står:

«Hvis pris på naturgodet i forhold til pris på indvstrigodet stiger med f.eks. % pr. år vil det være optimalt *ikke* å bygge ut den gjenværende tredjedel, hvis «folk» (1969) var villige til å betale 35 mill. kr. for dette vernet av natur»

Det skal stå:

«Hvis pris på naturgodet i forhold til pris på industrigodet stiger med f.eks. 3% pr. år, så vil det være optimalt *ikke* å bygge ut den gjenværende tredjedel av våre vassdrag, hvis «folk» i 1969 var villige til å betale 35 mill. kr. for dette vernet av natur».

5. Tabell 2. side 15 har fått et meningsløs hode og en meningsløs forspalte.

Den riktige Tabell 2 skal se slik ut:

Tabell 2. Sammenheng relativ prisstigning naturgode – industrigode og minste beløp man må være villig til å betale for å oppnå fredning.

	Prisstigning naturgode/industrigode, 100 β %						
	1	2	3	4	5	6	7
Minste beløp for fredning, 700(0.08- β), mill. kr.	49	42	35	28	21	14	7

framsendes som
dagsaviser!

Den økonomiske situasjon

Bilag til «Sosialøkonomen» 1974.

*Foredrag av direktør Knut Getz Wold
på Norges Banks representantskapsmøte
25. februar 1974*

1. Innledning

Året 1973 var et meget markert høykonjunkturår i mellomfolkelig økonomi med den største realøkonomiske vekst en har hatt siden Korea-krigen. Norsk økonomi fikk etter hvert sin rikelige del av denne konjunkturoppgangen. En serie av sterke forskyvninger i kursforholdet mellom hovedvalutaene skapte nok store problemer også for viktige grener av norsk næringsliv. Men de kan likevel ikke endre det positive totalbildet. Snarere er det grunn til å feste seg ved hvor sterk motstandsevne den realøkonomiske veksten ute og hjemme viste trass i de ofte dramatiske hendingene i internasjonal valutapolitikk.

Bildet i dag er et annet. Usikkerheten om den framtidige utviklingen er større enn noen gang tidligere i etterkrigstiden. De forskyvningene i det internasjonale betalingsbildet som den voldsomme oljeprisøkningen har skapt, har så svære dimensjoner at de bryter fullstendig med det tilvante mønster i de mellomfolkelige valutaforhold. Også for vårt eget land vil denne utviklingen få omfattende virkninger.

Både i internasjonal og i norsk økonomisk politikk vil dette året stille helt uvanlig store krav til omstillingsevne, fleksibilitet og beredskap. Det kan bli større behov for selektive tiltak enn under mer normale forhold. Om oppgaven er vanskelig, er det ingen grunn til å tro at den skulle være uløselig.

Vårt eget land er relativt mindre avhengig av oljeimporten enn de fleste andre industriland. Vi nærmer oss den tid da vi vil få store fordeler av høyere utførselspriser på olje og gass. Vi burde ha heller gode muligheter for å mestre overgangsproblemene.

2. Økonomisk vekst

1973 brakte en vekst i bruttonasjonalproduktet i industrilandene på vel 6½%. Dette er et særdeles høyt tall. Et karakteristisk trekk ved høykonjunkturen de to siste årene har vært en meget høy grad av *samfall* i utviklingen i de viktigste industrilandene.

I Norge lå veksten i fjor med ca. 4% noe lavere enn det internasjonale gjennomsnittet. Men det må ses på bakgrunn av nedsettingen i pensjonsalderen, lavere vekst i primærnæringene og at vi sammen med noen få andre industriland hadde full sysselsetting og høy kapasitetsutnyttning alt da det internasjonale oppsvinget tok til.

Høykonjunkturen førte også med seg en kraftig ekspansjon i det mellomfolkelige varebyttet. Innførselen og utførselen i OECD-landene samlet steg med så rekordmessig høye tall som 13 og 15% i mengde regnet. Oppgangen i verditallene var enda større på grunn av prisstigningen – i alt 25–26%.

I norsk utenrikshandel lå stigningen litt lavere med vel 20% i kroner, men igjen må dette ses på bakgrunn av en langt sterkere vekst i norsk utførsel i 1972 enn gjennomsnittet i OECD-området. Kapasitetsgrensen ble nådd i en rekke utførselsnæringer. På denne bakgrunn må resultatet sies å være godt.

Alt før oljekrisen satte inn, regnet en med en vesentlig slakere vekst i verdensøkonomien i år enn i fjor, nemlig knapt 4%. For noen land spilte kapasitetsgrensene inn. Men flere store land regnet med en nedgang i vekstratene til under kapasitetsgrensene. Det gjaldt blant annet for USA, Japan, Vest-Tyskland og Storbritannia. Årsaken var en stram økonomisk politikk som ledd i kampen mot prisstigningen. For et land som er så avhengig av utførsel og skipsfart som Norge, ville en slik utvikling i alle tilfelle skapt nye problemer, særlig utover i annet halvår i år.

Risikoen for sterkt redusert vekst i verdensøkonomien er nå økt vesentlig på grunn av oljekrisens virkninger. Konfliktsituasjonen på det britiske arbeidsmarkedet virker ytterligere i samme retning. I en sammenfattende vurdering av utsiktene regnet Det internasjonale valutafond i begynnelsen av januar med en halvering av den tidligere antatte vekstrate på vel 4% i verdensøkonomien i år. OECD antar i sine nyeste anslag at den realøkonomiske veksten i de sju største industrilandene til sammen fra 1973 til 1974 sannsynligvis ikke vil bli mer enn omkring 1%, og at det faktisk kan bli en nedgang i første halvpart av året.

For Norge vil en så kraftig reduksjon i den økonomiske veksten i eksportmarkedene uvegerlig etter hvert få negative virkninger for viktige utførselsnæringer. Samtidig kan nok situasjonen gi fordeler for enkelte av de kraft-

krevene industrier, fordi deres konkurransemessige stilling overfor bedrifter som nytter olje som energigrunnlag, forbedres. Langsiktige kontrakter og den vanlige konjunkturmessige etterslepingen i norsk utførsel spiller også inn. Det samme gjelder den sterke investeringslysten. Etter en vesentlig utførselsbasert vekst i 1972 og storparten av 1973 gjorde oppgangen i investeringene seg sterkere gjeldende mot slutten av fjoråret. En må vente at denne oppgangen vil holde fram i år. Investeringene i oljesektoren spiller her en viktig rolle.

Det er vanskelig å avgjøre hvordan balansen vil falle ut. Men så sterkt integrert som norsk økonomi er med utlandet, må vi regne med at virkningene av en langt sterkere etterspørselssvikt ute enn den en hadde i 1971, etter hvert vil bli tydelig merkbare også hos oss.

3. Valutakrisenes år

Det siste året brakte mer omfattende bevegelser mellom hovedvalutaene i verdensøkonomien enn en har sett i noe år etter krigen. Etter devalueringen av dollaren med 10% i februar fulgte sterke endringer i kursrelasjonene mellom de fleste valutaslag, enten ved formelle kursjusteringer eller ved at valutaene ble gjort flytende. Dollaren falt ytterligere. Etter langvarige drøftinger vedtok de EF-landene som deltok i den såkalte «slangen», i mars å la sine valutaer flyte i forhold til dollar, mens kursmarginene på 2¼% mellom deltakerlandenes valuta ble opprettholdt. Norge og Sverige sluttet seg til denne ordningen.

Tyske mark ble oppskrevet to ganger. Også Australia, New Zealand, Nederland og Norge

oppskrev i løpet av året sine valutakurser, mens Østerrike og Sveits lot sine valutaer flyte oppover. Ser en på perioden fra 1. kvartal 1970, altså før endringene i kursene mellom hovedvalutaene for alvor tok til, og inn til midten av februar i år, finner en særdeles store forskyvninger. Effektivt har Vest-Tyskland, Sveits og Australia oppskrevet sine valutaer med mellom 17 og 20%, Japan med 11–12% og Norge og Østerrike med 10–11%. I den andre enden av skalaen finner en Italia og Storbritannia med en nedskrivning på over 18% og USA med omkring 13%, mens Sverige og Finland ligger på 3–5%. Disse tallene er veid etter sammensetningen av hvert enkelt lands utenrikshandel.

De kraftige forskyvningene har selvsagt påvirket varebyttet i vesentlig grad. Men stort sett har de gått i rett lei og lagt et bedre grunnlag for betalingsmessig likevekt i verdensøkonomien. Det kommer også til uttrykk i det internasjonale betalingsbildet.

4. *Betalingsvirkninger av høyere oljepriser*

Men her har oljekrisen brakt avgjørende endringer. Det internasjonale valutafond har beregnet at det samlede driftsoverskott for de oljeeksporterende land vil øke fra 6 milliarder dollar i fjor til over 60 milliarder dollar i år. Dette er et beløp av nesten utrolige dimensjoner.

Hvis oljelandenes driftsoverskott øker til 60 milliarder dollar, må andre lands betalingsbalanse forverres i samme omfang. Selv om USA berøres mindre av oljekrisen enn andre land, er det grunn til å regne med at prisøkningen vil absorbere det overskottet en ellers ville ha fått. Andre industriland må regne

med et samlet underskott i størrelsesorden vel 35 milliarder dollar. OECD regner her endog med noe høyere tall. Særlig store underskott må en vente for de europeiske industrilandene og for Japan. Men spesielt ille ute er utviklingslandene utenom oljelandene, som kan få et underskott på 25 milliarder dollar mot 10 milliarder i fjor. Skulle så veksten i den økonomiske virksomheten i industrilandene bli sterkt svekket, kan det ytterligere forverre disse landenes stilling. Selvsagt ligger det store statistiske feilkilder i beregninger av denne art. Oljeprisene kan f. eks. godt tenkes å bli noe lavere enn forutsatt. Men dette forholdet er faktisk ikke så viktig. Forskyvningene er så enorme at selv en feil på atskillige milliarder dollar i den ene eller den andre retningen ikke i vesentlig grad endrer de konklusjonene en må trekke.

De forskyvningene det her er tale om, innebærer en overføring uten noe sidestykke i krav på økonomiske ressurser til de oljeeksporterende land fra resten av verden innen et så kort tidsrom som ett år. Derfor kan det godt være at tiltak i økonomisk politikk og markedskrefter eller begge deler vil virke til å hindre gjennomføring i hvert fall i dette omfang.

Nettopp her ligger risikoen. Stilt overfor så drastiske forandringer vil hvert enkelt land lett bli fristet til å prøve å rette opp sin egen situasjon enten ved deflasjon, ved devaluering, ved handelsrestriksjoner eller ved en kombinasjon av disse virkemidler, altså ved å prøve å skyve problemet over på andre land. I så måte har Japan gitt et urovekkende eksempel med en 6½% faktisk devaluering ved årsskiftet og ved en «export drive» med sikte på å dekke belastningen av de høyere oljeprisene gjennom økt utførsel. Frankrike fulgte etter da det i forrige måned forlot den

europaiske fellesflytingen og de facto devaluerte francen med ca. 5% for å rette opp sin betalingsbalanse blant annet på grunn av oljeprisøkingen. Problemet kan imidlertid overhodet ikke løses på den måten.

De andre landene må være villige til å godta sin del av det underskottet som motsvarer oljelandenes sterkt økte overskott, og ta opp lån i nødvendig utstrekning for å dekke disse underskottene. Det vil være mulig fordi oljelandene på sin side blir nødt til å plassere sitt betalingsoverskott i de internasjonale kapitalmarkeder. Internasjonale institusjoner som Bank for International Settlements og Valutafondet og de forretningsbankene som opererer i euromarkedene, vil kunne hjelpe til med å kanalisere overskottene i rett lei. Men det vil trenge særlige tiltak i form av garantier, rentestønad osv. for å hjelpe de utviklingslandene som ikke produserer olje. Vi må alle lære å leve med underskott inntil den tid da en gradvis øking av oljelandenes innførsel, både til forbruk og ikke minst til en omfattende utbygging av deres industri, skipsfart, bankvesen osv., etter hvert vil legge beslag på deres inntekter. Også norsk eksportindustri og skipsfart burde kunne spille en positiv rolle her.

5. Norsk valutapolitikk

Under valutakrisene i 1973 fastholdt de norske myndigheter den hovedlinje en hadde gått inn for i 1971 og 1972, nemlig stabilisering av kronen overfor de kontinental-europeiske valutaer. Dette innebar en styrking av kronen i forhold til blant annet dollar og pund. Krone-revalueringen i november trakk i samme retning. Kronens internasjonale kjøpekraft er således økt betydelig i 1973.

Ved devalueringen av dollaren med 10% i februar i fjor opprettholdt norske kroner sentralkursen uendret. Under den nye krisen i mars ble kursgrensene overfor dollar – den såkalte «tunnelen» – suspendert i Norge i likhet med i en rekke andre land.

Norge fortsatte imidlertid å opprettholde de reduserte svingningsmarginene på 2¼% overfor de EF-landene som deltok i den såkalte slangen, dvs. Vest-Tyskland, Frankrike, Danmark og Be-Ne-Lux-landene. Forholdet var at Norge som søkerland hadde sluttet seg til denne EF-ordningen i mai 1972. Også etter folkeavstemningen ønsket en fra norsk side å opprettholde tilslutningen. Forholdet til EF's organer i så måte var imidlertid ikke helt avklart da valutakrisen i mars 1973 førte til at blant annet Norge ble innbudt til å slutte seg til fellesflytingen mellom de seks EF-landene. Det samme gjaldt Sverige.

Ordningen fører med seg at Norges Bank normalt bare kan intervenere i markedet gjennom kjøp og salg av valuta på grensen av slangen og da bare i europeiske valutaer. Oppgjør for intervensjonene skjer normalt innen rammen av avtalte beløpsgrenser ved utgangen av den påfølgende måned i samsvarende med bilaterale avtaler mellom de deltakende sentralbanker. Norges Bank deltar i likhet med Sveriges Riksbank i de daglige løpende konsultasjoner mellom sentralbankene i EF-landene. Etter franc-krisen i forrige måned er samarbeidet mellom de gjenværende «slangelandenes» sentralbanker, inklusive den norske og svenske, blitt styrket.

I løpet av 1973 har Norges Bank intervenert både som selger og som kjøper. I alt utgjorde støtten til andre valutaer 1 767 mill. kroner, mens kronen ble støttet av andre valutaer med 841 mill. kroner, altså netto

valutainnngang på 925 mill. kroner med en tilsvarende likviditetstilførsel i det norske kredittmarked. I januar 1974 måtte en på en enkelt dag kjøpe valuta for 662 mill. kroner etter at det var oppstått misvisende rykter om ny revaluering av kronen. Det er vanskelig ved hjelp av reguleringstiltak å hindre slike kortsiktige transaksjoner som må ses i sammenheng med de store private valutabeholdninger og med liberaliserte kortsiktige handelskreditter. Hittil i år har en kjøpt valuta for 1 328 mill. kroner.

Norges deltaking i slangesystemet har sikret en relativ kursstabilitet overfor en rekke av våre viktigste handelspartnere. Selv etter at Frankrike forlot slangen i januar, tar de landene som fremdeles deltar i samarbeidet, over 45% av Norges utenrikshandel. Overfor dollar og pund har det imidlertid vært sterke svingninger.

I enkelte bransjer, som for eksempel skipsverft, har kursusikkerheten representert et alvorlig problem. Kontrakter i utenlandsk valuta, som med stabile kurser ville gitt rimelig fortjeneste, vil kunne bli tapbringende på grunn av kursforandringer. Hvor det dreier seg om langsiktige kontrakter, kan denne kursrisiko vanskelig avdekkes på hensiktsmessig vis ved bruk av vanlige terminkontrakter. Det er derfor aktuelt å prøve å finne fram til en ordning med eksport-kredittgaranti som også dekker kursrisikoen ved slike langsiktige kontrakter. Flere land har innført ordninger med offentlig medvirkning i de tilfelle risikoen ikke kan dekkes på annen måte. Spørsmålet er i høy grad aktuelt også her i Norge.

Kursutviklingen og den norske revalueringen har påvirket næringslivets internasjonale konkurransestilling. Den effektive kursutviklingen for kronen veid etter varebyttet med de

enkelte land viser således at en siden januar i fjor har hatt en samlet effektiv oppskrivning av kronen på omkring 9%.

For enkelte næringer har utviklingen av valutakursene ført med seg en betydelig påkjenning. Dette gjelder kanskje særlig det brede spektrum av høyt forarbeidde varer i form av forbruksvarer, halvfabrikata, maskiner og deler osv. som utføres til vårt viktigste markedsland Sverige og de øvrige nordiske land eller som konkurrerer med innførsel derfra. Disse bransjene fikk gjennom den svenske devaluering i februar og den norske revaluering i november en forverring av konkurranse situasjonen med hele 10%. Det samme gjaldt treforedlingsindustrien i forhold til alle dens viktigere konkurrenter. Når storparten av næringslivet likevel synes å ha klart kroneoppskrivningen relativt godt, skyldes dette i stor utstrekning at den kraftige konjunkturoppgangen med stigende priser har gjort det mulig for mange bransjer å absorbere revalueringstapet. I fjerde kvartal 1973 lå således utførselsprisene 13% høyere enn i tilsvarende kvartal året før. Innførselsprisene lå 11% høyere. For å bøte på situasjonen for de bedrifter som er blitt hardest rammet av kursutviklingen, er det etablert en ordning med statlige likviditetslån.

Den sterke effektive oppskrivningen av norske kroner det siste året har virket med til den moderate prisstigningen i Norge. Prisoppgangen har ligget ca. 2 prosentenheter lavere enn det europeiske gjennomsnittet. Av 24 OECD-land hadde de 20 høyere – til dels langt høyere – prisstigning enn Norge og bare tre litt lavere.

Den kurspolitikken som Norge har fulgt, må forutsette at vi også i tiden framover klarer å løse pris- og kostnadsproblemet vesentlig bedre enn de fleste andre land. I så fall vil

det etter hvert kunne oppveie storparten av den forverring av konkurransevilkårene for norsk næringsliv som kursutviklingen har ført til. En avgjørende prøve på dette forholdet vil ligge i lønns- og inntektsoppgjørene til våren.

Endringer i valutakursene har alltid sammenheng med både utenriksøkonomiske og indre økonomiske forhold og har konsekvenser på begge områder. Avtalen om Det internasjonale valutafond godtar bare paritetsforandringer i tilfelle av «fundamental mangel på likevekt» i betalingsbalansen. De stramme reglene var et resultat av mellomkrigstidens uheldige erfaringer med konkurrerende devalueringer. Men denne bestemmelse må for tiden sies å være satt faktisk ut av kraft gjennom utviklingen fra 1971, og den er ikke avløst av nye bestemmelser. Også for flere andre land enn Norge som har revaluert, har prispolitiske omsyn spilt en viktig rolle. Men Norge stod nok i noe av en særstilling på grunn av den dominerende vekt som ble tillagt pris- og fordelingspolitiske omsyn.

Prisproblemet er felles for alle moderne industriland. Felles er også det forholdet at takten i prisstigningen i 1970-årene har nådd opp på et nivå som er omtrent det dobbelte av i 1960-årene. Hvis en revaluering i et land skal få de ønskete virkninger, er det avhengig av at få andre land følger samme linje. Hvis alle gjør det, er tiltaket virkningsløst. Men et lite land kan naturligvis tryggere følge en slik linje uten å bli fulgt av andre og uten at tiltaket har særlige virkninger på den internasjonale prisstigning, fordi dets utførsel utgjør en liten del av verdens samlede varebytte over landegrensene. Utviklingen i fjor gjorde at internasjonale samarbeidsorganisasjoner som OECD tok opp til drøfting risi-

koen for en utvikling i retning av konkurrerende revalueringer.

Med de helt nye perspektivene en i år står framfor, er det likevel lite trolig at denne risikoen blir aktuell på lang tid. Nå er det den motsatte risikoen, nemlig for konkurrerende devalueringer, internasjonale samarbeidsorganisasjoner er opptatt av. Under trykket av de nye betalingsvanskene kan enkelte land være fristet til å prøve å skyve sine problemer – denne gang aktivitets- og betalingsbalanseproblemer – over på andre, slik at det utløses en kjedereaksjon. Derfor er det et utbredt ønske om varsomhet med kursforandringer i industrilandene i den nærmeste tiden framover. Det er ikke problemene mellom disse landene innbyrdes, men mellom industrilandene på den ene siden, oljelandene på den andre og de øvrige utviklingslandene på den tredje, som nå står i sentrum. På litt lengre sikt må en kunne vente at arbeidet med den internasjonale valutareformen vil fastlegge nye og mer konkrete regler for i hvilke tilfelle et land kan endre sin paritetskurs overfor andre lands valuta eller eventuelt midlertidig innføre flytekurs.

6. Norges betalingsbalanse

Driftsunderskottet på betalingsbalansen i fjor var 2 milliarder kroner mot 0,4 milliarder året før. For i år regnet en før oljekrisen med 5 milliarder kroner. Denne store oppgangen henger delvis sammen med at en fortsatt vekst i utførselen støter på kapasitetsgrenser, mens vareimporten fortsetter oppgangen.

Stigningen i driftsunderskottet henger imidlertid også i stor utstrekning sammen

med sterkt økte investeringer i oljeutvinningssektoren. Nær knyttet til disse investeringene og til skipsfartsinvesteringene er en stor kapitaltilgang fra utlandet. Denne kapitaltilgangen var i fjor mer enn tilstrekkelig til å dekke både driftsunderskottet og en kort-siktig kapitalutgang. For i år regnet en i nasjonalbudsjettet med en kapitalinngang til skipsfarten med 1,4 milliarder kroner og til oljevirkksomheten med 3,4 milliarder. Det er satt et tak på inngangen til andre private og kommuner på 0,7 milliarder kroner. Det byr imidlertid på store vansker å holde denne kapitalimporten nede på dette nivå.

Ved uforandret forbruk må Norge nå regne med en oppgang i innførselsverdien for olje på omkring 1,5 milliarder kroner. Også andre innførselspriser vil stige, mens frakttinntektene kan gå ned. En del av dette vil bli oppveid ved økte priser på norske utførselsvarer som en direkte og indirekte følge av den nye knapphet på råstoffer og kraft. Resten bør en kunne la slå ut i økt driftsunderskott overfor utlandet og dekke det i nødvendig utstrekning gjennom bruk av valutareservene eller opplåning ute i samsvar med den politikk som internasjonale samarbeidsorganisasjoner nå går inn for. Norge har her den fordel framfor mange andre land at investeringsraten og spareraten er meget høy og at vi fra 1975–76 og utover i økende grad vil få stigende inntekter fra virksomheten på kontinentalsokkelen og dermed også større muligheter til å betale lånene tilbake.

7. Valutareservene

Norges totale netto valutabeholdninger økte i 1973 med 2,1 milliarder kroner og utgjorde ved utgangen av året 10,2 milliarder kroner.

Storparten av økingen faller på bankene og private, det vil hovedsakelig si rederiene. Rederienes store valutabeholdninger på 3,8 milliarder kroner brutto og rederi-, industri- og handelsselskapers unyttete lånelisenser representerer for tiden en betydelig usikkerhetsfaktor i kredittpolitikken.

Norges Banks gull- og valutareserver økte i fjor med 170 mill. kroner og utgjorde ved årsskiftet 9,0 milliarder kroner. Devalueringen av dollaren med 10% i februar førte til at verdien av Norges Banks dollarbeholdning regnet i kroner ble redusert med 757 mill. kroner. Som følge av revalueringen av kronen i november er den bokførte verdi av gull- og valutareservene redusert med ytterligere 422 mill. kroner.

Storparten av Norges Banks reserver, nemlig 86%, er plassert i valuta. SDR og tilgodehavender i Valutafondet utgjør ca. 11,5% og gull ca. 2,5%.

Renteavkastningen på valutabeholdningen utgjorde i tidsrommet 1950/72 vel 2,2 milliarder kroner. Disse renteinntektene har muliggjort at Norges Bank foruten å dekke egne kostnader og fondsavsetninger har kunnet overføre ca. 530 mill. kroner til statskassen i form av aksjeutbytte og andel i overskottet. En betydelig del av renteinntektene er satt av til Kursreguleringsfondet, som har vært belastet med de oppståtte kurstap på valutareservene.

Valutareservene er først og fremst en felles likviditetsreserve for norsk økonomi og næringsliv. Den realøkonomiske verdien av valutabeholdningene er den mengde varer og tjenester som kan kjøpes ute for dem. Ved en ensidig dollardevaluering endres naturligvis ikke valutareservenes kjøpekraft når det gjelder amerikanske varer og tjenester. Derimot vil betalingsevnen overfor f. eks. tyske varer

reduseres. Jo større innførsel en har fra land hvis valuta har steget i forhold til dollar, jo større blir det realøkonomiske tap på reserverne ved en dollardevaluering. Ved en ensidig revaluering av kronen vil valutabeholdningenes kjøpekraft i utlandet ikke bli endret.

Norges offisielle valutareserver er på et tilfredsstillende nivå, og det er for tiden ikke behov for å øke dem ytterligere. Men de er heller ikke spesielt store sett i forhold til importen og utenriksøkonomien for øvrig jevnført med hva tilfellet er i andre land.

8. Kredittpolitikken

Valutahendingene det siste året hadde naturlig nok store virkninger også for den interne likviditetsutviklingen. Den norske kronen var fast under valutauroen i første halvår 1973, og Norges Banks oppkjøp av valuta tilførte bankene kronelikviditet. Dette virket med til at forretningsbankenes likviditetssituasjon i første halvår var relativt rommelig. Utviklingen snudde i 2. halvår, blant annet som en følge av den kraftige rentestigningen ute. Det ble kjøpt betydelige valutabeløp fra bankene i september og oktober. Dette førte igjen til at bankene ble tappet for kronelikviditet ved at Norges Bank solgte valuta. Forretningsbankenes likviditetsposisjon ble derfor meget strammere mot slutten av året; den tilførsel av likviditet som skjedde i forbindelse med revalueringen av kronen, endret lite på dette. De betydelige valutakjøpene i slutten av forrige måned førte imidlertid til en markert endring og en mindre stram likviditetssituasjon.

Total kreditt-tilførsel var budsjettert å øke sterkt i 1973. Størstedelen av mertilførselen

sammenliknet med foregående år var imidlertid forutsatt å gå til oljeprosjektene på kontinentalsokkelen og til skipsfart. Det var lagt opp til en beskjedne øking i veksten i kreditt-tilførselen fra de innenlandske kredittinstitusjoner og over det innenlandske kapitalmarked.

Etter hvert som konjunkturoppgangen ble stadig sterkere, måtte en gripe inn for å redusere veksten i bankenes utlån. Primærreservekravene ble økt for de sør-norske sparebankene både i juni og september, og forretningsbankene ble fra mai 1973 underlagt kredittlovens § 8 om tilleggsreservekrav på utlånsøkningen utover visse grenser. Som en måtte vente, kunne en raskt registrere en klart avtagende vekst i forretningsbankenes utlån. Utviklingen i høstmånedene medførte imidlertid at forretningsbankenes likviditet ved utgangen av oktober falt til det laveste nivå som hittil er registrert. Rentesatsene for lån mellom bankene gikk sterkt opp, og bankene måtte ta opp store likviditetslån i Norges Bank. Dette virket som en effektiv bremse på utlånene, og tilleggsreservekravet kunne oppheves med virkning fra desember.

Desember-tallene viste imidlertid en meget sterk utlånsvekst; mer moderate januar-tall endret ikke dette i noen avgjørende grad. Vi er ennå i ferd med å analysere årsakene til den uvanlig store utlånsekspansjonen i desember; foreløpig kan en vel bare si at utviklingen stiller et spørsmål ved vår nåværende virkemiddelbruk overfor forretningsbankene.

Sparebankenes utlånsvekst ble mer moderat mot slutten av året. Utlånene økte om lag i samsvar med kredittopplegget. Særlig sparebankenes bevilgete og faktiske byggelån til boliger som ikke er finansiert av statens boligbanker, økte sterkt i 1973. I nasjonalbudsjettet for 1974 er det forutsatt at bankenes

finansiering av den private boligbygging bare skal økes moderat i forhold til det høye nivå den har. Selv om boligsektoren er prioritert, er det klart at med presstendenser i økonomien vil også boliglån måtte ta sin del av den nødvendige tilstramming.

Når en skal vurdere resultatet av kredittpolitikken det siste året, er det vanskelig å se bort fra den kraftige prisstigningen. Nå er det neppe mye som kan gjøres ved generelle kredittpolitiske virkemidler for å dempe veksten i konsumprisindeksen. I særlig grad gjelder dette når en må akseptere budsjettpolitikken og en rekke realøkonomiske målsettinger som gitte data, og med den sterke oppgang i prisene på verdensmarkedet. Men en stram kredittpolitikk er likevel en nødvendig forutsetning for å unngå at kredittfinansiert etterspørsel ytterligere stimulerer prisstigningen.

Vi har et utilfredsstillende kjennskap til de relevante sammenhenger mellom de forskjellige kredittbegrep og de økonomiske målsettinger. Dette er ikke noe spesielt for vårt land. Det foregår for tiden et utredningsarbeid innenfor Norges Bank på dette området.

Selv om metodene til å bestemme rammetallene i kredittbudsjettet er ufullkomne, så kommer en ikke utenom at vårt penge- og kredittpolitiske system gjør det nødvendig at det settes slike rammer. Det er også verd å minne om at usikkerheten ikke bare går én vei i retning av for lave rammer. Med press i økonomien vil risikoen oftere gå den andre veien.

Det kan derfor heller ikke være riktig at en i alle situasjoner holder fast på de kreditttallene som er stilt opp under budsjetteringsarbeidet flere måneder før året tallene gjelder for, er begynt. Når det er presstendenser i økonomien – som jo har vært det vanlige –

vil det være riktig å helle i en restriktiv retning ved framfor alt å søke å hindre en overskridelse av måltallene.

Vanskelighetene med å føre en effektiv kredittpolitikk øker dersom en ikke bare skal tilføre en «riktig» totalmengde kreditt, men også skal søke å allokere denne på en bestemt måte samtidig som en skal unngå uheldige vridningseffekter. Eksempler på dette er geografisk differensiering av de kredittpolitiske virkemidler og unntaksbestemmelser for bankenes utenlandstransaksjoner.

Det er vanskelig å trekke de rette geografiske grenser for de områder som skal nyte godt av kredittpolitisk fortrinnsbehandling. Og sammenhengen i kredittsystemet og kredittstrømmene gjør også at en ikke kan gå svært langt i retning av å gradere den kredittmessige stramhet etter lokale kriterier. Nord-Norge har likevel i noen tid fått en særbehandling. Etter forslag fra Norges Bank ble forretningsbankene i Nord-Norge i forrige måned fritatt fra det primærreservekrav på 6% som de hittil har hatt. Norges Bank har også nylig tilrådd at prosjekter der Distriktenes utbyggingsfond er engasjert med lån eller garantier, bør unntas fra kredittlovens bestemmelser om reservekrav og plasseringsplikt.

Forretningsbankenes forslag om å unnta bankenes utenlandstransaksjoner fra kredittlovens bestemmelser, bygger på ønsket om å unngå den forskjellen i konkurransesituasjonen som skyldes lavere avkastning i Norge, ved oppfyllelse av likviditetsreservekravene og plasseringsplikten. Det er naturlig at de norske bankene er interessert i å komme i en mer lik konkurransesituasjon med utenlandske banker når det gjelder lån i samband med aktiviteten på den norske kontinental-sokkelen.

Også her gjelder det imidlertid at en bør ha full oversikt over konsekvensene av unntaksbestemmelser og en fullgod kontrollmulighet hvis intensjonene skal bli oppfylt uten uheldige virkninger for kreditt- og valutapolitikens effektivitet og for den regulære utlånsvirksomhet. Norges Bank fant bare å kunne gå delvis inn for de forslagene som ble lagt fram. Både av omsyn til de kredittpolitiske styringsmulighetene og ut fra ønsket om i størst mulig utstrekning å stille alle de norske bankene likt, antok en at problemet best kunne løses ved at bankene opprettet et opplåningsinstitutt for oljefinansieringen. Der- som dette skjedde i formen av et kredittak- sjeselskap, ville det ikke bli berørt av de gjeldende reservekravs- og plasseringspliktbe- stemmelser. En slik ordning ville også gjøre det mulig for de norske forretningsbanker som ønsket det, å delta som aksjonærer. Med eierbankenes garanti synes det også som om et slikt selskap ville ha like gode opplånings- muligheter på de utenlandske kapitalmar- keder som individuelle banker.

Et særlig problem for den kredittpolitiske styring representerer finansieringsselskapene og låneformidlingsvirksomheten. En må der- for håpe at det forslaget som Meinich-utval- get nylig har lagt fram om lovregler på disse områdene, vil føre til nye lover i nær fram- tid. Med den sterke vekst det har vært i denne sektoren, er det påkrevd at den underlegges konsesjonsplikt og en mer effektiv kredittpo- litisk styring enn det har vært tilfellet til nå.

Norsk økonomi er i dag fremdeles preget av sterke presstendenser med et meget stramt arbeidsmarked og høy kapasitetsutnytting i industrien. Det restriktive opplegget for den økonomiske politikken som ble utformet før oljekrisen for alvor gjorde seg gjeldende, bør derfor i hovedtrekkene foreløpig fast-

holdes. Men det kreves også en høy grad av beredskap når det gjelder behovet for for- andringer.

En står da for det første overfor den opp- gaven å kompensere de kontraktive virknin- gene som oljeprisøkningen får i norsk økonomi, gjennom kredittpolitiske og finanspolitiske tiltak. I kredittpolitikken vil det her i første rekke bli tale om å utvide kredittrammene med sikte på å dekke det økte kredittbehovet i bedrifter som bruker mye olje, og å tilpasse bruken av de kredittpolitiske virkemidlene etter denne nye målsettingen.

Men muligheten for at dette ikke vil være tilstrekkelig, er klar nok. Alt nå er det altså på det rene at flere viktige land istedenfor å akseptere oljeprisøkningens virkninger på be- talingsbalansen, går inn for en økonomisk politikk med det formål å rette opp de økte utgiftene gjennom større utførsel eller redu- sert innførsel. En vil derfor etter hvert kunne komme til å stå overfor en mer generell svikt i etterspørselen utenfra. I så fall vil den her i Norge kunne ramme de enkelte bransjer etter et noe annet mønster enn under tidligere perioder med slakere aktivitet i verdensøko- nomien. Sterkt energikrevende bransjer vil ventelig stå relativt sterkest. Men stort sett vil det nok under slike forhold bli behov for å nytte mer tradisjonelle ekspansive kreditt- og finanspolitiske virkemidler. Frigivelse av in- vesteringsfond, utviding av kredittrammene, herunder emisjonene av obligasjonslån, større rammer for utenlandsopplåning osv. er ek- sempler på tiltak av denne art.

9. Finanspolitikken. Prisutviklingen

Statsbudsjettet i år fører med seg en noe lavere øking av utgiftene til kjøp av varer og tje- nester og til overføringer enn året før, nemlig

11% mot vel 15%. Statens forbruk og investeringer øker forutsetningsvis noe mindre enn bruttonasjonalproduktet.

«Stramheten» i budsjettet målt ved overskott før lånetransaksjoner er omtrent uforandret. I det endelige budsjettet er innebygd en viss dreining til fordel for det private forbruket, mens andre tiltak tar sikte på å gi rom for dette ved å dempe veksten i næringslivets investeringer jevnført med hva den ellers ville ha blitt. Det er også innebygd en viss forskyvning i den offentlige etterspørsel fra pressområdene til utkantdistriktene og en fullmakt til ikke å nytte bevilgningene fullt ut. Likevel kan det vanskelig være tvil om at budsjettet øker sterkere og at balansen er svakere enn det ville vært ønskelig av konjunkturpolitiske grunner.

Men dette kan nå lett forandre seg dersom slakere vekst ute skulle slå gjennom her hjemme. I så fall vil det ventelig bli behov også for ekspansive finanspolitiske tiltak. Valget av slike tiltak bør i tilfelle blant annet ses i samband med prisutviklingen og inntektsoppgjøret.

Prisutviklingen det siste året har som nevnt vært mer moderat i Norge enn i de fleste andre land. Internasjonalt kommer to viktige nye faktorer inn i bildet i år. Den ene er den sterke prisstigningen på olje og produkter der det går med mye olje til framstillingen. I samme retning virker den alminnelige tendensen til strukturell oppgang i råstoffprisene jevnført med andre priser. Den andre hovedfaktoren er utsiktene til et slakere tempo i den økonomiske veksten ute. Visse matvare- og råstoffpriser har i det siste vært drevet så høyt på grunn av forsyningsproblemer og lageroppbygging at et prisfall her er sannsynlig på kort sikt. Virkningene av disse siste faktorene kan komme til i en

viss grad å dempe utslagene av den første. Men heller ikke mer enn det.

Det er derfor grunn til å frykte at vi nå rykker opp på et enda litt høyere nivå enn før når det gjelder tempoet i prisstigningen. OECD regner med en prishevende virkning av oljeprisøkningen på omkring 2%. Annenhåndsvirkninger gjennom pris/lønns-spiralen kan lett øke denne virkningen til 3% eller mer. Siden den gjennomsnittlige takten i prisstigningen i OECD-landene utenom USA nå er nær 10% i årsrate, betyr det at vi om få måneder må regne med en gjennomsnittlig inflasjonsrate i Europa på 12–13%. Under slike forhold er det fare for at inflasjonsforventningene vinner ytterligere i styrke. Kombinasjonen av sterk prisstigning og en mulig lav realøkonomisk vekst kan lett komme til å få alvorlige økonomiske, sosiale og politiske følger.

Norge er her bedre stilt enn de fleste andre industrilandene både fordi utgangstillingen er bedre og fordi prisøkningen på olje rammer norsk økonomi relativt mindre enn i de fleste andre land. Vi burde også ha heller gode muligheter for å dempe virkningene av en slakere internasjonal vekst på norsk økonomi.

Det kan ikke være riktig å treffe tiltak for å ta bort virkningene av de økte oljeprisene, f. eks. gjennom statstilskott. En står jo nemlig her overfor et høyere prisnivå for energi, som etter alt å dømme er av varig karakter. Prisstigningen har i et slikt tilfelle en viktig rolle å spille når det gjelder å få til en bedre allokering av knappe økonomiske ressurser.

Utsiktene for prisutviklingen i Norge i år vil i høy grad henge sammen med det lønns- og inntektsoppgjøret som nå skal komme. Det står ikke til å nekte at en eventuell ordning med forbundsvise oppgjør og ett-årig tariffperiode innebærer risikomomenter. På den

andre siden er det nok så at hvis et bestemt gjennomsnittlig lønnstillegg fordeles slik at de som arbeider i de lønnsomste bransjene får mest – og slik vil det jo gjerne gå med forbundsvis oppgjør – blir prisvirkningene noe mindre enn der lønnstilleggene er av noenlunde samme størrelse.

På bakgrunn av det behovet som kan komme til å oppstå dels for å kompensere den direkte deflasjonistiske virkning som oljeprisstigningen isolert sett har på etterspørselen, og som vil bli forsterket av et eventuelt internasjonalt tilbakeslag, dels for å dempe den generelle pris- og kostnadsstigningen, synes det ønskelig at eventuelle ekspansive finanspolitiske tiltak tar former som letter gjennomføringen av et moderat lønnsoppgjør, f. eks. reduksjon av enkelte indirekte eller direkte skatter, kanskje helst avgifter til folketrygden, øking av overføringer eller liknende. Dette forutsetter imidlertid igjen en viss form for samordning av lønnsoppgjørene eller iallfall at en får godtatt at slike tiltak knyttes sammen med oppgjørene. Det er også viktig å velge tiltak som er reversible når situasjonen igjen forandrer seg.

Rapporten om prisproblemene fra Skånland-utvalget reiste sterke håp om en bedre håndtering av et grunnleggende problem i norsk økonomisk politikk: manglende samordning mellom partenes overenskomster på arbeidsmarkedet og Stortingets vedtak i skatte- og trygdesektoren. Det offentlige og organisasjonene har ofte søkt å oppfylle gjensidig uforenelige målsettinger. Stortingets vedtak har i de senere år ofte forutsatt både en øking i de yrkespassives del av de samlede inntekter og en øking i det offentliges bruk av varer og tjenester som ikke samtidig gav rom for økt forbruk fra de yrkesaktives side. Når så de yrkesaktive gjennom tariffrevisjoner

og lønnsglidning likevel søkte å skaffe seg inntektsmessig grunnlag for en forbruksøking, måtte den realøkonomiske konflikt «løses» gjennom prisstigning. Ut fra denne tankegang foreslo utvalget at et råd for pris- og inntektspolitikk, med representanter for staten og partene i arbeids- og næringslivet, skulle ha til oppgave å komme fram til enighet om innbyrdes forenelige målsettinger og en samstemt bruk av de virkemidler partene hver på sin kant rår over.

Etter det vellykte indeksoppgjøret siste vår og erfaringene fra den følgende tid med en mer moderat prisstigning i Norge enn i utlandet, burde det vært mulig å få denne enstemmige tilråding fra et utvalg med framtreddende representanter både for partene i arbeidslivet og det politiske liv og framtreddende fagfolk, satt ut i livet foran dette pris- og inntektsoppgjøret. Dette synes imidlertid ikke å være tilfellet. Nå kan det selvsagt tenkes andre institusjonelle ordninger enn dem Skånland-utvalget har foreslått, men det gis ingen vei utenom de konkrete problemene som utvalget har tatt opp. I et samfunn som det norske må inntektsoppgjørene omfatte alle viktigere grupper i samfunnet. Ikke bare arbeidslønninger, jordbruks- og fiskepriser, men også eierinntekter og inntekter fra selvstendige yrker, lønninger til toppadministrasjonen i næringslivet, styrehonorarer og liknende må trekkes inn.

Om prisstigningen i Norge har vært noe mer moderat enn i andre land, har den likevel vært meget høy i forhold til nivået før 1970. En oppgang i dette tempoet skaper stor påkjenning på viktige ledd i hele den samfunnsstruktur vi har. Det er nok så at vi har fått et system som gir en rask tilpassing av lønninger, pensjoner og en rekke andre inntektsarter. Men prisstigningen fører også med

seg store formuesforskyvninger. Med det nåværende tempo i prisstigningen har f. eks. låntakerne i boligsektoren alene en årlig prisvinst på omkring 3 milliarder kroner, mens långiverne og sparerne har et tilsvarende tap. I flere grener av næringslivet oppstår enda større prisvinster. Denne utviklingen og forventninger om fortsatt prisstigning fører lett til samfunnsøkonomisk urasjonelle disposisjoner og en uheldig allokering av de økonomiske ressurser.

10. Strukturproblemer i næringslivet

Alt før oljeinntektene spiller noen viktig direkte rolle, har en fått sterke utslag av oljeøkonomien. De henger sammen med den industrielle aktivitet som er knyttet til leveransene til kontinentalsokkelen i form av borerigger, plattformer, forsyningsskip osv. Industripolitisk sett må dette regnes som en gledelig og positiv utvikling til høyt avansert teknologi som kan bære høyere lønninger. I konkurranse med utenlandske markeder har disse produktene hevdet seg godt og også vakt internasjonal oppsikt. Utviklingen fører også med seg en tiltrengt strukturomlegging i deler av den tradisjonelle verftsindustri. Den har ført til utbygging av flere distrikter med et tidligere svakt næringsgrunnlag.

Mange er i dag bekymret over problemene i samband med omleggingen til oljeøkonomien. I et samfunn med full sysselsetting og liten tilgang på ny arbeidskraft vil ekspansjonen i de bedrifter som er knyttet til oljevirksheten, og enda mer i de som møter økt etterspørsel som følge av bruken av de økte of-fentlige inntekter, forutsette redusert sysselsetting i andre grener av næringslivet. Det vil alltid være riktig å satse på produkter og

virksomhet med høy privatøkonomisk og samfunnsøkonomisk lønnsomhet. Men det behøver slett ikke alltid å være de såkalte skjermete næringer. Ofte vil utviklingen føre med seg at visse konkurranseutsatte næringer utnytter de nye muligheter så godt at de kan bære lønnsstigningen og ekspanderer sterkt, mens enkelte næringer som nok er skjermet mot utenlandsk konkurranse, delvis priser seg ut av forbruket.

Også velstanden har sin pris. Den sterke ekspansjonen i enkelte næringer krever en hurtigere omlegging enn den som ellers ville vært nødvendig. I Norge er dette først og fremst et distriktpolitisk problem. Visse særlig konkurranseutsatte industribransjer er i stor utstrekning lokalisert i distrikter med et heller svakt næringsgrunnlag. Ettersom overgangen til oljeøkonomien går fram, vil mange av de bedriftene det her gjelder, stå overfor sterkt økte problemer. Men nettopp disse bedriftene strir alt i dag ofte med særlige vansker. De rammes av lønnsutviklingen, av den effektive revaluering av kronen, av formuesskatten på bedriftene osv. Og de vil i år kunne bli ytterligere utsatt ved en eventuelt svakere internasjonal konjunkturutvikling, fordi de ikke har de tradisjonelle utførselsnæringers konkurransemessige fortrinn i denne situasjon. Både på kort og på lengre sikt står en altså her overfor meget store problemer. Den industrielle utviklingen i EFTA-perioden har skapt langt større bredde i norsk bedriftsstruktur enn tidligere, og denne utviklingen burde på mange måter kunne stimuleres ettersom frihandelsavtalen med EF blir gjennomført. Men mange av disse bedriftene står nå ofte i en utsatt og risikabel stilling. Det vil være rimelig å ta sikte på å gi dem tid til den nødvendige omstilling til nye forhold.

Et instrument som det her kan være rasjonelt å nytte i tillegg til dem som alt er i bruk, og som i de senere år har vært drøftet i en rekke sammenhenger, er regional gradering av satsene for arbeidsgiveravgiften i folketrygden. I de områder der en ønsker å bevare og styrke næringsgrunnlaget for slike bedrifter, kan dette gjøres ved å gjennomføre forslaget om reduksjon av arbeidsgiveravgiften til folketrygden. Mot dette forslaget hevdes det undertiden at det kan sies å bety en subsidiering av arbeidskraften som generelt er en knapphetsfaktor i norsk økonomi. Men om dette er riktig totalt sett, gjelder det ikke for de enkelte distrikter som det her er tale om. Finansministeren har nylig opplyst at regjeringen vil foreslå å ta i bruk en slik regionalt gradert arbeidsgiveravgift neste år.

I den grad oljeinntektene trekkes inn i norsk økonomi, fører de med seg økende omstillingsproblemer. Når de nyttes ute til forbruk eller investeringer eller til gjeldsbetaling, oppstår ikke slike problemer. Det samme gjelder om de erstatter deler av den opplåning ute som i en årrekke framover trenges for å finansiere utbyggingen av investeringene på kontinentalsokkelen.

En del bør kunne ta formen av investeringer i utbyggingen av datterselskap i utlandet for norske multinasjonale foretak. Det gjelder ikke minst de par norske helintegrerte oljeselskap, som også bør kunne investere i utbygging av foredlingsindustri, transportvirksomhet og distribusjonsanlegg i markedslandene. Det gjelder videre noen av de eksisterende storbedrifter i andre bransjer som alt i en viss utstrekning har gått inn for en slik politikk og bør gjøre det i økende omfang med systematisk sikte på å bli vertikalt integrerte konserner på liknende måte som f. eks. de store svenske, nederlandske og sveitsiske

konsernene. En slik utvikling ville ikke svekke, men styrke grunnlaget for aktiviteten i Norge. Mulighetene for å «kjøpe hjem» utenlandske bedrifter i Norge vil være begrenset av at det neppe vil være stor salgsinteresse til stede.

Kapitalutførsel i form av f. eks. adgang for Verdensbanken til å legge ut lån på det norske kapitalmarked, porteføljeinvesteringer i utlandet på offentlig og privat hånd osv. vil også etter hvert bli aktuelle. Norge har basert sin sterke økonomiske utbygging i etterkrigstiden på en storstilt kapitalimport utenfra, dvs. på å ta i bruk andre folks sparing, og bør i rimelig utstrekning akseptere en bevegelse i motsatt retning når grunnlaget for det er til stede.

Dette er perspektiver vi vil begynne å møte kanskje i 1975–76 og iallfall i 1977 og i økende omfang i årene deretter. Men det vil bli tid til å drøfte og utforme norsk politikk på dette området etter hvert framover i andre halvdelene av 1970-årene i samsvar med det moderate tempo for utbyggingen av norsk virksomhet på kontinentalsokkelen som det er lagt opp til.

La meg her bare understreke at problemene i året 1974 i stor utstrekning er andre. De blir lettere å løse for oss enn for andre fordi vi er relativt mindre utsatt og kan se fram mot de økonomiske fordeler oljevirkksomheten etter hvert senere vil bringe. Men de er likevel meget store. La oss løse dagens oppgaver først.

11. Sluttord

Fra Valutafondets 20-landsgruppe med støtte fra eksekutivstyret har det nylig gått ut en appell til medlemslandene om å unngå å føre

en økonomisk politikk som vanskeliggjør andre medlemslands problemer. Det heter at det er særlig viktig å unngå konkurrerende devalueringer og nye restriksjoner på handel og betalinger. Det er meget viktig at medlemslandene fører en økonomisk politikk som holder økonomisk virksomhet og sysselsetting på et tilfredsstillende nivå og bremser inflasjonen. Det var også enighet om at den siste utviklingen vil skape alvorlige betalingsvansker for mange utviklingsland og at det trenges nært mellomfolkelig samarbeid og samråd for å løse de problemene en nå står framfor. OECD har sluttet opp om disse retningslinjene. Trass i tilbakeslagene er dette en politikk som fortjener aktiv støtte fra alle land.

For Norge betyr den at vi bør møte de første virkningene av oljeprisøkningen med tilpassing av vår kredittpolitikk. Ettersom veksten i de store industrilandene må ventes å gå ned utover året, bør vi søke å hindre at

det slår gjennom i sysselsetting og økonomisk vekst her hjemme. Det kan gjøres ved en gradvis og forsiktig omlegging også av finanspolitikken i mer ekspansiv retning. Som virkemidler bør en her foretrekke dem som bremser oppgangen i det indre pris- og kostnadsnivå og dermed vil lette gjennomføringen av et fornuftig inntektsoppgjør til våren. Om en slik politikk skulle føre til ytterligere øking i det store driftsunderskottet overfor utlandet, gir det ikke i seg selv grunn til bekymring. Våre valutareserver er store, våre lånemuligheter gode, og vår tilbakebetalingsevne vil om få år være meget sterk.

Internasjonalt må en hovedoppgave være å støtte alle tiltak i form av hjelp, kreditter og garantier til fordel for de fattige utviklingslandene som ikke har olje. De er de store tapere som følge av oljeprisøkningen og de dramatiske endringene i det økonomiske verdensbildet som den har ført med seg.